

1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK.

Egyúttal a Kolozsvárt létesített 1858—59. orsz. ereklye-múzeum. Abony városi, alsófejérmegyei, bácsmegyei, Baja városi, szolnok-dobokamegyei, brassói, budapesti, csongrádmegyei, fehérmegyei, gömörmegyei, hontmegyei, kolozsvári, marosvásárhelyi, szabolcsmegyei, szentesi, tolnamegyei, tordai, torontálmegyei, török-becsei, vasmegyei, honvéd-egyletnek, valamint a kolozsvári, márcz, 15. állandó bizottság, a Kosuth-bizottság és Vasvári-kör hivatalos közlönye.

SZERKESZTŐ-BIZOTTSÁG:

Szigeti Miklós ezredes, Végh Bertalan ezredes alelnökök, Esterházy Miguel gr., Finály Henrik dr., Gámán Zsigmond, Gyarmathy Miklós, Huszár Sándor br., Kövály László, Nagy Lajos, Szabó Sámuel és Szász Gerő.

FELELŐS SZERKESZTŐ:

KUSZKÓ ISTVÁN,

AZ ORSZ. TÖRTÉNELMI EREKLYE-MÚZEUM IGAZGATÓ ÖRE.

RENDES MUNKATÁRSÁK:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Alsó-Kubinból: Bulla György. B-Hunyadról: Gyarmathy Zsigmond, Gyarmathy Zsigmondné. Beszterczéről: Csernátoni Gyula dr. Brassóból: Baráczy Sándor, Koós Ferencz. Budapestről: Hegedüs István dr., Helfy Ignác, Hentaller Lajos, Jakab Elek, Jókai Mór, Kreith Béla gr., Reiner Zsigmond dr., Szinnyi József id. Csikszeredából: Benedek István. Deésről: Kádár József. Déváról: Dr. Veress Endre. Hidvégről: Nagy Sándor. K-Vásárhelyről: Balogh Vendel dr. Kolozsvárról: Bartha Miklós, Benel Ferencz, Deáky Albert. Ferenczy Zoltán dr., Hory Béla, Kovács János, Kuskó Istvánné, Magyar Mihály, Márki Sándor dr., Szádeczky Lajos dr. Lugosról: Dengi János dr. Nagy-Bányáról: Törökfalvi Pap Zsigmond. Nagyváradról: Hegyesi Márton. Nyiregyházáról: Krúdy Gyula. Sátoralja-Ujhelyről: Matolay Etele. Székely-Udvarhelyről: Vajda Emil dr. Szekesfehérvárról: Éder József dr. Alsó-Szovátról: Dézsi Mihály. Tordáról: Ferenczy Ferencz. Vizaknáról: Szentkatolnai Bakk Endre. Zala-Egerszegről: Borbély György. Rajzoló munkatárs: *Nagy Gyula* tanár. Fényképező munkatársak: Dunky Ferencz, Dunky Kálmán. Budapestről: Vágó Bertalan.

Szerkesztőség és kiadóhivatal, hová a lapot illető minden küldemény intézendő: Kolozsvár, Széchenyi-tér 27. sz. Orsz. Tört. Ereklye-Muzeum helyiségében.

A m. kir. posta-takarékpénztár clearing és cheque forgalmában a kiadóhivatal száma 3213.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Ára negyedévre 1 frt. — Külföldre 1 frt 25 kr.

A lap az első évfolyamtól megrendelhető. — Diszes borítékba kötve az I, II, III, IV. és V. évfolyam ára összesen 25 frt.

Egyes szám ára 20 krajczár.

KOLOZSVÁR.
NYOMATOTT GÁMÁN J. ÖRÖKÖSENÉL.

1897.

TARTALOM.

Ötödik és hatodik szám tartalma:	Oidal
Honvédek Pantheona. (Második cikk)	—33
Okmánytár.	
Urtheil	33—34
A XII. önkéntes honvédszázalaj működése az erdélyi hadjáratban. (Folytatás.) Szöllősy Istvántól	34—35
Tárca.	
Három világrészben Biró Ede honvéd-örnagya emigrációi naplója 1849. (Harmadik közl.)	35—36
Egykoru német lap a piski-icsatáról. Nagy Páltól	36—37
Mehidiai tábor. Néhai Veress Sándor mérnök munkájából	38—39
Háromszék önvédelmi harcza. Nagy Sándortól	40
Az 1848—49-ben vert magyar köriratu ezüst és rézpénzeket márczius 15-iki ünnepélyekkor használandó diszjelvényekké alakítsuk át!	41
Hatvani második hadjárata a havasi oláhok ellen 1849. május 16—19 napjain	41—44
Részletek az 1849-iki piskii csatát megelőzőtt és annak lefolyása körüli időkből. Kenderessy Mihálytól	45—46
Halálozások.	
Csikménasági Adorján Imre. — Bárdossy Endre. — Bölcs-házai Belházi Lajos. — Bényei Zaáry József. — Blana Szilárd. — Herold Zsuzsanna Mester Edéné. — Kozmáli Kozmovszky József. — Kis- és nagykászonyi és kézdi-polyáni Polányi István. — Remes József. — Schaller János. — Kilyéni Székely Gergely. — Gr. Teleki Domokos. — Dunaszentgyörgyi Tolnay Károly. — Antalí Imre. — Bernátsky Mátyás. — Bernolák Nándor. — Cserey Ignác. — Nagymezői Csikos István. — Fekete József. — Hosszu Pál. — Karsa György. — Pomp Péter. — Rutkay János. — Sacher Gusztáv. — L. Tóth József. — Csernátoni Vajda Károly	46—48
Különlélek.	
Damjanich özvegye a losonczyiakhoz. — Arad kegyelete. — Petőfi ereklyék elhelyezése. — Dűledező honvéd-szobor. — Selmeczi pipák a honvéd-menedékházban.	48
Szerkesztői üzenetek.	48

BORITÉK TARTALMA

Előfizetések nyugtázás. — Öreg honvédek a Petőfi-szobornál. — Honvédek igazolása. — Kérés a 7. zászlóalj tagjaihoz. — Bekötési táblák. — Eladó zenemű-tár. — Hirdetések. —

Kossuth levelező lapok fehér levelező-lap papiron, megrendelhetők a „Történelmi Lapok“ kiadóhivatalától. Ara előfizetők és a muzeum vidéki körei részére 100 darabonként 1 irt 10 kr.

Egész évi előfizetések nyugtázása.

Az 1897-ik egész évre befizettek a Történelmi Lapokra: Baczó József, Boér János, Debreczeni Ignác, Kaszinó Deés, Polgári olvasóköri Deés, Doby Antal, Draskóczy Ede, Magyar kaszinó Hátszeg, Honti kaszinó Ipoly-ság, Krivácsy József, M. kir. Miniszterelnökség, Mütter Ferencz, Nagy József, Sándor Kálmán, Szabó Pál, Társalkodó kör Szamosújvár, Dr. Székely József, Thuryné Br. Inczedy Luiza, Vincze István, Lántzky Sándor.

1896-ik évre befizettek: Matolay Etela, Dr. Pándy István, Sándor Kálmán.

Öreg honvédek a Petőfi-szobornál.

Mindazon bajtársakat, kik 1849. Jul. 31-ken a segesvári csatában részt vettek és f.

hó 31-én a Petőfi-szobor és emlék leleplezési ünnepén meg fognak jelenni, ezennel felkérem, hogy reggel Fehéregyházán megérkezve, egymáshoz csatlakozzunk és így egy csoportban vonuljunk az ünnepély helyére.

Jelvényünk legyen fehér gomb mellünk bal felén.

Bajtársi üdvözzettel!

Dr. Orbán Nándor.

Honvédek igazolása.

A miniszterelnök megengedte a honvédek igazolását ezentul is. Midőn ezt a körülményt a magukat eddig még nem igazolt honvédek figyelmébe ajánljuk, egyuttal a Szolnok-Doboka megyei honvédegylet által kiadott felhívást szó szerint több ízben közreadjuk azért, hogy hasonló felhívás kibocsátására, illetve a szükséges intézkedések megtételére a honvédegyletek figyelmét felhívjuk. A körözüvény így szól: *Szolnok-Doboka vármegye 1848—49. évi honvéd-egylete elnökétől.*

A tekintetes

1. Polgármester	} Urnak!
2. Községi	
3. Körjegyző	

1—8 Miniszterelnök ur nagyméltósága 1848—49 évi honvédek igazolását ez évi szeptember hó 30. napjáig engedélyezni méltóztatott.

Minthogy az igazolás betiltása után, nálam több igazolásra jelentkezett, honvédet el kellett utasitanom; felkérem (1-nek méltóztatásuk) 2 és 3-nak sziveskedjék) a fent jeleztem igazolási határidőt (1 a városi, (2-nek a községben.) (3-nak) minden köréhez tartozó községben ismételtlen oly hozzáadással kihirdetni, hogy az ezen utolsó határidőt elmulasztók *nem lesznek többé semmi szín alatt igazolhatók*, s az igazolatlanok semmiesetre sem kaphatnak sem nyugdíjat, sem állandó, vagy pedig egyszer mindenkorra való segélyt.

Az igazolási eljárás a következő:

Az igazolandó részére két (ha lehet irástudó) 1848-49 évi oly honvéd, ki egyletünkötől vagy a volt Szolnok vagy Doboka vármegye honvéd-egylettől igazolvánnyal már bír. kiállít oly hangzásu bizonyítványt, melyben az igazolandónak 1848-49. évi honvéd voltát tanusítják.

Az ilyen irástudatlanok által kiállított, bizonyítványon a névirást és szöveg értelmezést két irástudó tanunak kell igazolni.

Az ily bizonyítványokra rávezeti az előjáróság azt a záradékot, hogy neki a bizonyítványt kiállított két honvéd felmutatta igazolványát, melynek az egyike a Szolnok-Doboka (volt Belső Szolnok Doboka) vármegyei honvéd egylet által év hó napján szám alatt, másika (mint fent) lett kiállítva.

Ha a bizonyítványt kiállító honvédek igazolványa nem lenne kezüknél, vezesse rá a bizonyítványra azt a záradékot, hogy a kiállító igazolványait az okból nem mutathatták fel, mivel azok nyugdíjak kiutalása alkalmával a nyugdíjkezelőbizottságnál visszatartattak, de felmutatták ekkor s ekkor Budapesten kiállított nyugdíj utalvány ivateket.

Ha a magát igazoltatni óhajtó teljességgel nem birna (habár távolibb községekben is lakó) két igazolt honvédtől bizonyítványt kapni, egyletünköt csak úgy igazolhatná, ha az előjáróság és lelkes állitanának egy saját tudomásukon alapuló bizonyítványt ki.

Ha ily bizonyítvány sem lehetne kiállítható, kérem, 4—5 idős községi lakos igazoló nyilatkozatát jegyzőkönyvre

venni s a jegyzőkönyvre (2. és 3-nak) az előjáróság és lelkes által azon záradékot rávezettetni, hogy a jegyzőkönyvi igazolást tett egyének kifogástalan jellemű és szavahihető emberek.

Az így nyert bizonyítványok rövid, az igazolatást kérő kérvénnyel egyletünkhöz nyújtandók be, melyekhez az illetőnek netalán birtokában lévő 1848–49-ben nyert okmány, p. o. fő- vagy altiszti kinevezés, Komárom várbeli elbocsátvány stb. csatolandók.

Azon eset is fordulhatván elő, hogy az igazolást kérő egyidejűleg nyugdíj kapása iránt is folyamodik; ez esetben a következő okmányok nyújtandók be:

1. Kérvény miniszterelnök ur ő nagyméltóságához, a csatolt okmányokra való hivatkozással, nyugdíj engedélyezése iránt.

2. Születési anyakönyvi kivonat

3. Orvo-i bizonyítvány a teljes munka és keresetképtelenségről és ha az illető a hadjáratban megsebesült, ezen bizonyítványban ennek kiütetése.

4. Erkölségi bizonyítvány (nagy és kis községben) az előjáróság és lelkes által kiállítva s főszolgabíró által látta-mozva.

5. Szegénységi bizonyítvány a fentebbi pontokban jelzettek szerint kiállítva és látta-mozva.

6. Adókönyvecske, vagy ha az illető adót nem fizet, a fenntebb jelzettek szerint kiállított és látta-mozott bizonyítvány.

7. Rövid kérvény egyletünkhöz, melyben okmányai és kérvénye felterjesztését és a nyugdíj kieszközölését kéri és jelzi, hogy ennek megkapása esetében azt melyik kir. adóhivatalnál kéri folyósíttatni.

Kérvények és minden okmányok bélyegmentesek.

Végül bátor vagyok még annak közhírré tételére felkérni, hogy a teljes szegénységben elhalt 1848–49. évi igazolt honvédek részére 15 frt temetési költség van engedélyezve; mely azonban csak az esetben folyósíttatik, ha az özvegy vagy hozzátartozók eziránt egyletünk utján 30 napon belül folyamodnak, a teljes vagyontalanságot igazolják, e felett az özvegy azt is igazolja, hogy mindvégig férjével élt és őt kellőleg ápolta.

Biztos tudomásom lévén arról, hogy az igazolatlan honvédek közt több olyan van, ki a nyugdíjat kiérdemelte, újból is igen kérem, sziveskedjék a haza jogáért küzdött agg harcosok érdekében a közhírré tételt ismételt (1-nek eszközöltetni), (2. és 3-nak eszközölni és a szükséges felvilágosításokat utbaigazításokat (1-nek megadani), (2 és 3-nak megadni)

Deésen, 1897. május hó 20. án.

Boér János,
elnök.

Kérés a 27. zászlóalj tagjaihoz.

Igen nagy hála kötelezne, a ki szives lenne velem közölni 27-ik zászlóaljból még élő két honvéd bajtárs vagy tiszt urnak a nevét és lakását.

Én vagyok még az a gyerek v. honvéd a ki mikor mi a 2—5-ik század Borbándról ki jártunk a hegy aljára Sárd, Krakkó, Igen stb. stb. falvakra a többek közt azt is kutatuk, hogy a magyaroktól elrablott holmik hová vannak el dugva. Sárdon egy vén oláhné ajánlkozott, hogy megmondja és meg is mutatta a mint Fehérvárról Sárdra menve balkéz felől az Ompoly hidja mellett egy domb oldalba mondása szerint találtatott is sok mindenféle tárgy, azonban azt mondá az asszony, hogy még másutt is tud holmit elásva, de mikor a megmutatásra került a sor, meg tagadta, ennél fogva a parancsnokaink Szász kapitány és Fehér főhadnagy azt határozták, ha nem nevez meg még több helyet, az

Ompolyba dobatják, így aztán mivel a századba mind magyarországiak voltak, a kik az oláh nyelvet nem tudták, nekem jutott a pap szerepe, két honvéddel az Ompoly hidjára vezettetett az alsó felére, a két honvéd kétfelől, én elől letérdepeltem, hogy valljon, ha pedig nem vall, imádkozzék. Az asszony bizony nem vallott és így imádkoztattam s mikor vége volt az imának, a honvédek beledobták az Ompolyba. S a végén még két huszár ment utána a két parton ha ki akarna uszni, hogy lőjjék le, a mi meg is történt. Ezt most írom le emlékezetemből.

A főbb tisztjeinkre még emlékszem 2-ik század parancsnok Fehér. 5-ik század Szász, Őrnagy Csutak Kálmán és Jászi voltak. Megjegyzem, hogy a többi 4 század másfelé volt, a kiket Vizaknánál tönkre tettek és így újból alakult a zászlóalj, a kikkel aztán Körösbánya környékén olvadtunk össze, honnan aztán lementünk a Bánátba, Lugos, Versecz. Fehértemplom, Szászka s a végén Orsova a hol aztán az egész nyarat töltöttük egészen a világsi katasztrófiáig, azt hogy hol jártunk, mit tettünk, még most is szárazon le tudom írni.

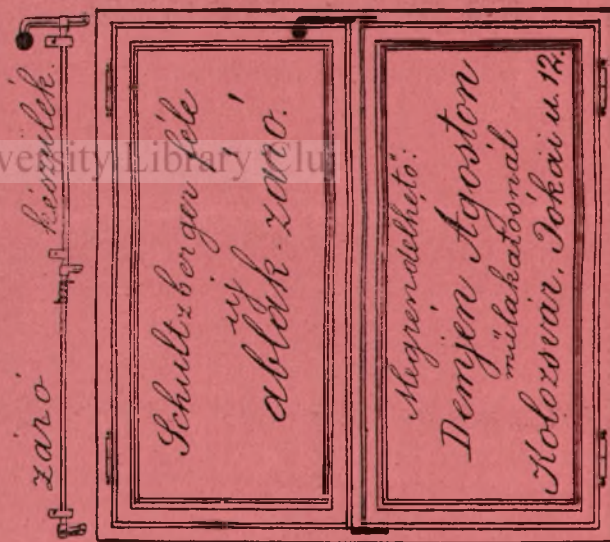
Aranyos-Gyéres.

Szilágyi József.

1848—49-ik évi 27-ik z.-aljbeli honvéd.

E zárók jóságuknál, egyszerűségüknél és könnyű kezelésüknél fogva idáig felülmulhatnak.

Megtekinthető és megrendelhető alulírott nál.

Ugyanott az erdélyi első kályharaktárból megrendelhetők a legmodernebb kandallók, eserép kályhák, takarékos tüzhelyek, melyek a legújabb divat szerint s a praktikus igényeknek legmegfelelőbben készültek.

Arjegyzékekkel, mintákkal kívánatra készséggel szolgál.

Bekötési táblák az 1848—49. Történelmi Lapok 1892, 1893, 1894, 1895. és 1896. évi folyamának bekötésére bármikor darabonként 80 krral megrendelhetők a kiadóhivataltól. — A bekötési tábla diszes kiállítással készült. Az 1892-ik első évfolyam táblája vörös angol vászon, az 1893. évfolyam táblája fehér. Az 1894. évfolyam táblája pedig zöld angol vászonból készül. Az 1895. évfolyam bekötési táblája ismét piros. — A m. é. folyamok bekötési táblái olcsó, elegáns és izléses kiállításáért előfizetőink körében nagy keresletnek örvendtek. E táblába kövve, a Történelmi Lapok bármely szalon-asztalnak a díszét képezi. A tábla első lapján arany nyomással ko-

szoru által övezve foglal helyet Magyarország és Erdély külön-külön álló czimere, melyet felül szent István koronája foglal össze. Ez alatt diszbetükkel a lap czime, a szerkesztőség s az évfolyam van feltüntetve E felirást, a tábla szélein izléses fekete nyomású körzet veszi körül. A tábla hátsó lapján vaknyomású ékitmények foglalhatnak. A tábla sarkára az első lapon foglalt felirat van arany nyomással helyezve.

Eladó zenemű-tár. Egy 12—14 ezer frtba került zenemű-gyűjtemény, melyben a régibb időkől a legújabb korig mindennemű művek összegyűjtettek, szépen rendezve, táblával, arany felirattal, tartalomjegyzékkel ellátva, eladó. A gyűjteményben zongorára írva megvannak a klasszikus zeneművek, a hangversenyző nagy mű-darabok a hangversenyző szalondarabok, az összes magyar zeneszerzők művei, az operák, operettek szerzőinek munkái, továbbá sok száz olyan magyar darab, a melyek ma drága pénzért sem szerzethetők meg; igen sok van kéziratban tisztán vonalozva és írva. A hangjegytárt a tulajdonos több mint egy félszázad alatt gyűjtötte össze és felszerelte zeneleírásokkal, magyarázatokkal, birneves szerzők arcképeivel stb. A gyűjtemény katalógusa a kiadóhivatalban megtekinthető, hol egyuttal bővebb felvilágosítással is szolgálnak.

NEMES RÁKOK

naponként friss fogás

jótállás mellett, frissen, elevenen csak utánvét mellett küldetik. Egy postakosár nettó 9 forint.

Á r a k:

- 40 db. legfinomabb óriás szőlórák 5 frt 25 kr.
60 db. óriás-rák 4 frt — kr.
100 db. leves-rák 3 frt — kr.

HALLER B.

Stanislaui. 10. Galiczia.

Erdélyi egészségi labdacok

(Csoda-labdacsok.)

Mindennemű székrekedés és azok következményei eltávolítására, hogy mily kitünő házi szer, mutatja az a körülmény, hogy minden más összetélt tul szárnyalt, semmi-féle ártalmas szert nem tartalmaz, éppen ezért nem ártalmasok a gyomor- és belekre, hanem az emésztést rendes állapotba hozzák; aranyerek, gyomor- és májbajosoknak és azoknak, kik altesti idegbántalmakban szenvednek és a vértisztítást igénylik, biztos gyógyulást hoz, helyreállítják és fenntartják az egészséget.

A fenti bajokon kívül a következő bajokon nyújt alapos segítyt: Kezdetleges, nyílt és vak aranyérvél, mindennemű kiütéseknél, régi sebeknél, sümör-, ótvár-, fekélyek-, fej- és fül-fájdalomnál, gyomorhurut- gyomorgörcs-, hányinger és nehéz emésztésnél. Továbbá rheumaticus bajoknál az epikiválasztást elősegíti, egyszersmint óvszerül szolgál a járványos betegségeknek.

Használati utasítás:

Felnőttek reggel és esvte 2—3 labdacot vesznek. — Erősebb szervezetűek 4—4 szemet vehetnek, kik gyomor-bajban szenvednek és hosszabb kurát akarnak tartani, minden reggel vegyenek 2 szemet. Ára egy próbadoznak 21 kr. egy rendes doboznak 50 kr.

KAPHATÓ:

NAGY SÁNDOR

gyógyszertárában az „**a r a n y - k e r e s z t**”-hez

Maros-Vásárhelytt, Szt-György-utcza 4. sz.

Gyógyászati különlegességek. Illatszerek. Pipere- és gyógyszerzsappanok. Gyógyborok. Valódi tokaji asszu. Francia és magyar Cognak Mindennemű ásványvizek. Legkitünőbb minőségű „China Malaga” és „China-Vas Malaga” bor. Sebészeti eszközök. Kőszerek stb.

Egyedüli készítője és szétküldési raktára a már 10 év óta közkezdveltségnek örvendő „Gyöngyvirág” különlegességeknek u. m.: Gyöngyvirág hölgypor, száviz, fogpor, arckenőcs, mosdóviz, hajolaj, pomádé, brillantin, viaszpomádé illatszere, eau de Cologne, halszesz, szappan és Gyöngyvirág szobafüstölőknek. Készítője a legtisztább gyógyszerészi szeszből előállított Sósborzesznek és a Dr. Tischler általános elterjedt gyógyerejű szávizze és fogporának.

Levélbeli megrendelések postai utánvét mellett a legnagyobb pontossággal eszközöltetnek; csomagolásra nagy gond fordítatik.

Kérdő pontok a muzeum számára beküldendő életrajzokhoz.

honv. ayakönyvi szám.

1848—49. honvédegylet tagja.

1. A honvéd neve:
 2. Született 18..... hó..... n..... községben. — Vallása:..... megye
 3. Honvédségi szolgálata előtt mivel foglalkozott, vagy mily állást töltött be?
 4. 1848—49-ben, mely időtől kezdve, meddig szolgált?
 5. Honvédmínősége, melyik honvédszászlóaljnál vagy csapatnál szolgált?
 6. Ütközetben vett-e részt, melyekben?
 - hol?
 - mikor?
 - megsebeült, hol?
 7. A honvédségnél legutóbb milyen rangot viselt? Részesült-e kitüntetésben?
 8. Jelenleg mi a foglalkozása?
 9. Jelenlegi tartózkodási helye
 - város község?
 10. Nős-e, vannak-e gyermekei? Milyen állást foglalnak el? Milyenek a vagyoni viszonyai?
 11. 1848—49-ről történeti visszaemlékezéseket irt-e, mely czim alatt, hol, mikor jelentek meg?
 12. Vannak-e egykoru jegyzetei, levelei, emléktárgyai, melyeket az ereklye-muzeum részére a „Történelmi Lapok”-ban való közlés, illetve ismertetés végett beküldhet?
- Mellékelve..... (vizit-, kabinet, régi aquarel, rajzolt) arckép drb..... napló, leírás, ereklye..... drb.
- Kelt..... 189.....

A honvédegylet elnökének aláírása.

a honvéd aláírása.

1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK.

Az orsz. tört. ereklye-muzeum és a honvéd-egyletek hivatalos közlönye.

Felelős szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN
az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre.

A lap szellemi és anyagi részét illető közlemények az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató öre címére küldendők.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Széchenyi-tér 27. sz.

Előfizetési díjak:
 $\frac{1}{4}$ évre 1 frt, $\frac{1}{2}$ évre 2 frt, egy évre 4 frt.

A m. posta-takarékpenztár claering- és cheque-forgalmában a kiadóhivatal száma: 3213.

Honvédek Pantheona.

— Második czikk. —

A második feladat, ami a kolozsvári történelmi muzeumra, honvédegyuletekre és az egész nemzetre vár: *a még hiányzó történelmi adatok összegyűjtése*, a megírottakba kapott hibák kiigazítása, a hézagok kiegészítése és a szerteszét heverő dokumentumok összegyűjtése.

Tudjuk, milyen kegyelettel, a milyen szent ragaszkodással viseltetnek öregeink egy-egy darab irathoz, egy-egy csomó aktához, egy-egy köteg elsárgult levélhez, vagy nyomtatványhoz, a mi őket a hazáért folytatott nagy küzdelmeikre, végtelennek tetszett szenvedéseikre és szent önmegtadással viselt nélkülözéseikre emlékezteti.

Ezek az iratok nemcsak a szabadságharcz még élő katonái előtt szent tárgyak. Becsesek és drága ereklyék a történelem előtt is, mert ezek az elsárgult levelek lesznek az öreg katonák eltünése után a történelmi eseményeket bizonyító okiratok.

Mi történik még is? Kegyelettel őrzött tárgyak ezek addig, míg annak őrzője életben van; a mint azonban szemeit lehunyja, megszűnik az lenni. Az örökösök felhasználják csomagolásra, eladják sulyszámra, vagy pedig a többi értéktelen papirokkal és levelekkel egyetemben a tűzbe vetik. Igen sok becses történelmi adat semmisül meg ilyen módon. Tudunk esetet, hogy az elhunynak művelt lelkű neje, előkelő társadalmi állást elfoglaló fiai semmisítették meg az addig kegyelettel őrzött történelmi adalékokat, leveleket és naplójegyzeteket. Azért minden egykoru férfi halálakor számba kell venni a hagyaték között az ilyen, még megleyő adalékokat és rendeltetési helyére, a kolozsvári orsz. történelmi muzeumba kell küldeni, hogy ottan a jövő számára megőriztessenek és a történelem kiegészítésére szükséges adatok abból kiirhatók legyenek.

De legjobb, ilyen történelmi adatokat tartalmazó iratok, okmányok, nyomtatványok, képek, könyvek stb. hovajuttatása iránt végrendelkezni.

Legjobb, ha a tulajdonos maga beiktatja végrendeletébe azt, hogy ez iratokat halála esetén az örökösök

kötelesek kegyeletes megőrzés és a történelem részére felhasználás végett a kolozsvári orsz. történelmi ereklye muzeumnak átszolgáltatni.

Igy aztán eleje vehető annak, hogy az ily becses adalékok megsemmisüljenek.

A nyomtatásban eddig megjelent leírásokban sok hiba, sok hézag van. Ezen csodálkozni már azért sem lehet, mert olyan tűneményszerű az eseményekben dús, végeredményekben pedig oly megrázó a 48—49-iki év, annak leteltével pedig a zsarnoki önkény annyira igyekezett minden adatot elkobozni és megsemmisíteni, a mi történelmünk részleteit a jövő előtt fenntartaná, hogy tökéletes adatokat szolgáltatni arról vajmi bajos sőt sokszor lehetetlen volt.

Azért kötelessége mindenkinek leírni, vagy le-diktálni, mindazt, a mi még megírva nincsen, vagy a mi meg van ugyan írva, azonban hézagosan vagy fogyatekosan.

A megírt részletek az író életrajzi adataival és arczképével a muzeumba szintén beküldendők.

Urtheil

welches in dem auf Anordnung des löblichen k. k. Hermannstädter Militair Districts Commando zusammengesetzten beeideten ganzen Kriegsrechte mit Einheit der Stimmen gefällt wurde.

Ladislaus Sándor aus Csik-Szt.-Tamás in Siebenbürgen gebürtig, 34 Jahre alt, katholisch, ledig, kk. Oberlieutenant des 1-ten Szekler Grenz Infanterie Regimentes, welcher 16 Jahre im k. k. Militair dienste, die Kriegsartikel gehört und zur Fahne geschworen hat, ist bei gesetzlich erhobenen Thatbestande durch sein Geständnis rechtlich überwiesen, uneingedenk seines beschworenen Eides der Treue sich der Rebellion in Siebenbürgen angeschlossen, die auf die Volksversammlung zu Agyagfalva gefolgten Expeditionen nach Maros-Vásárhely und Szászrégen mitgemacht zu haben; beim neuerlichen Ausbruche des Aufstandes in der Szekler Grenze im Jänner 1849. als Major u. Baous Commandant* über Sepsi-Szt.-György nach Marienburg und weiter über Erdővidék und Schaesburg nach

* Ezredes Gál Sándor előterjesztésére, Sándor Lászlónak az 1-ső székely-ezred 1-ső zászlóaljánál őrnagygyá kineveztetését Bem Medgyesen 1849. febr. 21-én hagyta helybe. Több okmányba említettik, mint a 76-ik honvéd zászlóaljnál szolgált. — Junius 4-én érdemrenddel.

Befehle des Rebellen Bem gestellt, nach Bistritz maschiert zu sein; bei Pojana Stampi gegen k. Truppen gefochten zu haben und selbst nach dem 14-ten April 1849. bis zu seiner wegen angeblicher Krankheit in die Heimath erfolgten Entlassung in den Diensten der Rebellen gestanden zu sein.

Es solle demnach derselbe wegen des Verbrechens der Theilnahme am Hochverrathe nach Weisung des V. Kriegsartikels sammt Anhang in Verbindung mit der Proklamation Ser Excellenz des Herrn Feldzeigmeisters Baron Haynau ddo 1-ten July 1849. nebst Entsetzung von der k. k. Offizierscharge und Einziehung seines gesammten Vermögens zum Ersatze für den durch die Rebellion verursachten Schaden mit dem Tode durch den Strang bestraft werden.

Vom k. k. Kriegsgerichte zu Hermannstadt am 27-ten Jänner 1851.

(L. s.) *Požek* m. p. Oberstl. praeses. (L. s.) *Kleibel* m. p. Oblt. auditor.

Mit Rücksichtnahme auf die dem Inquisiten zu zu Statten kommenden Milderungs-Umstände, wird die Todesstrafe in einen zweijährigen Festungsarrest umgewandelt und ist dieses im Gnadenwege gemildertes Urtheil, welches seinem weiteren Inhalte nach bestäätiget wird, kund zu machen und in Vollzug zu setzen. Hermannstadt den 26-ten April 1851.

Für den Militär und Civil Gouverneur

(L. s.) *Kalliany* m. p. Fmlt.

Kund gemacht und beginnt der Strafvollzug mit dem heutigen Tage. Karlsburg* am 16-ten May 1851.

Horski m. p.
Hpmn auditor.

Collationirt und dem Original Urtheile wörtlich gleichlautend befunden worden. Hermannstadt am 21-ten July 1851.

Veit m. p.
Oblt. Auditor.

A XII. önkéntes honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban.

Irta: Szöllösy István tizedes.

(Folytatás)

A muszkák betörése. A radna-sztygyörgyi és jaádi csata.

Borgó-Prundról 1849 tavaszán Naszódra helyezték át zászlóaljunkat, honnan később Ó-Radnára mentünk és ott voltunk előőrson 1849. június 21-ig, míg a muszkák Borgónál és Nagy-Ilvánál betörték.

Ó-Radnáról a XII. zászlóaljból egy csapat önként vállalkozó honvéd Bukovina Kosna nevű falujáig kémsemlére ment, de mert ellenséget sehol sem látott, május hónapban visszajött Ó-Radnára

A XII. önk. zászlóalj legelőbb Radna-Szt-Györgynél csatázott a muszkákkal, honnan Naszód és Bethlenen keresztül Deésre vonult be, hova a borgói őrség is bejött. Ezen csatában esett el zászlóaljunkból Jakab József, szabédi születésű, unitárius diákból lett honvéd, kedves bajtársunk is, kinek fejét egy muszka ágyugolyó úgy szétzortta, hogy agyveleje a körülötte állókra frécscsent. A

* 1851. máj. 3-kán vitetett Gyulafehérvárra várfogságba 30 fogolytársával; jul. 4-én 195 fogolytársával még Gyulafehérvárt volt. — Innen Aradra, Aradról Josephstadtba vitetett; a honnan 1852. június 17-én szabadult ki.

muszka el volt látva ágyuval és lovassággal, mi pedig csak gyalogság voltunk.

Deesen azután Bem tábornok hozzánk jött s visszavezényelt Beszterczen át Borgó felé.

Beszterczen felül, Jád vagy Pokol nevű falun találkoztunk a már csatarendbe állított muszka hadseregével. Jád község templomának kapujára Lüders muszka generális aláírásával egy magyar szövegű plakát volt ki- ragasztva, melyben a magyar honvédsereget a fegyver letévésére s a császárhoz való hűséges visszatérésre szólítja fel.

E felhívásra a magyar sereg az ismeretes „Osztrák ármány“ kezdetű dal éneklésével felelt vissza.

Jáád községen tul megkezdődött a heves csata. Míelőre nyomultunk, a muszka sereg pedig visszavonult, s már-már diadalunkat reméltük, midő fájdalom, minden megváltozott. Ujonczokból álló jobb szárnyunk az erdőben leleskedő muszkák által sürtü puskatüzeléssel és ágyulövéslel fogadtatott és visszaveretett. Így nyomatott vissza balszárnyunk is a tul erő által, csak ágyuink, kevés lovasságunk és XII önk. honvédszászlóaljunk maradt a csatatéren. De a muszka sereg gyors előnyomulása miatt csakhamar ágyuink is visszavonultak s így most csak a XII. zászlóalj és néhány lovasunk állottunk szemben a nagyszámu muszka sereggel. Látván ezt a muszka vezér, egy egész lovas ezredet vad rohammal küldött ellenünk, hogy vagy összevagdalanak, vagy bekerítvén, elfogjanak mindnyájunkat

Mikor a borzasztó tömegeből álló lovas roham vihar-ként közeledett felénk, Klement György őrnagyunk négy-szögtömegebe állította zászlóaljunkat az öreg Bem vezér beállott a tömeg közepére s mikor a lovas roham közel jött, egy jól irányzott tömegtüzet vezényelt. Ez a rohanó lovasságot jól megtizedelte, a következő sortüzek pedig pedig annyira összezavarták, hogy vad futással rohant vissza. Azonban alig vertük vissza az első rohamot, már egy más lovas ezred jött ellenünk, de ezt még nagyobb diadalal vertük vissza. De mig mi e két lovas ezreddel dicsőségesen harczoltunk, az alatt a muszka gyalogság mindkét szárnya előnyomult, s hátunk mögé kerülve, minket bekerített.

Az ellenség által elfoglalt és felgyujtott falu égett hátunk mögött, s mi ez égő falun, az ellenség sorain golyózápor között keresztül törtük magunkat, s csaknem az ellenseges tábor közepéből épen kihoztuk az öreg Bem vezért is, hi olyan hidegvérrel nézte lova hátáról a a zászlóalj oroszlaubarczát, mintha csak diszgyakorlatról vonulna be. Mikor pedig az égő faluból kijöttünk, visszafordított szembe az ellenséggel s folytattuk a csatát estig

Nekünk is volt veszteségünk, de az a csata rendkívüli hevességéhez és az ellenség veszteségéhez mérve, nem volt nagy. Ezen csatában őrnagyunk, Klement György sebet kapott, kórházba került s többé nem is jött vissza a zászlóaljhoz.

Itt történt, hogy Bucí százados, mikor a csatába indultunk, minden muszka sisakért 5 forintot ígért. Csata után azután annyi volt a muszka sisak, hogy nem tudta valamennyit beváltani. Hát még mennyi maradt a csatatéren! A velünk maradt huszárok pedig egy egész sereg gazdátlan muszka lovat szedtek össze s hoztak seregünkbe.

E csata utáni napon Bem tábornok a táborba jött, felkereste XII. önkéntes zászlóaljat és nagyon megdicsérte. Azt mondotta, hogy zászlóaljunkat sem megdicsérni sem megjutalmazni eléggé nem lehet, mert nemcsak többet tett kötelességénél, hanem hősiességével fő-

lülmulta önmagát. Vitézségeért 6 honvédet soron kívül tisztté nevezeit ki és 8 vitézségi érdemjelt adott azon kijelentéssel, hogy az egész zászlóalj méltó az érdemjelre, de nincs több 8-nál. Két érdemjelt két századosnak: Gyórfy Petőnek és Kovács Antalnak adott, a többinek kiosztását pedig a zászlóaljra bízta.

Még most 48 év után is annyira fellekesít ez események leírása, mintha csak most élném át azokat. De elsomorít a jelen silánysága a küzdelem nagyságához mérve.

Megjegyzem ez alkalommal azt is, hogy minden csata napját nem tudom pontosan megjelölni, de magát a csatát lehetőleg hiven írnom le.

A jáádi csata után az öreg Bem Beszterczén felül a muszka sereg háta mögé akart kerülni, ezért egész seregünket a rengeteg havasi erdők közé vitte. De a nagy

útról eredmény nélkül tértünk vissza. A muszka sereg ugyanis az ellenséges oláh vagy szász nép által minden mozdulatunkról értesült s visszahúzódott a havasok aljához. Mig az erdőben voltunk, történt, hogy egy lóporos kocsiláda fellobbant és egy tüzért összegegetett.

A havasi erdőkből visszajövén, Beszterczéhez értünk és a városon felül táborba szállottunk. Zászlóaljunk az ut mellett balra az uton elhelyezett ágyuk megett lett felállítva.

Itt történt, hogy Bem egy Ehedi Bakó Zsigmond nevű honvédet a felállított táborban föbelövetett. A szerencsétlen elsökött az előőrsről, de a huszárörjárat elfogta és visszahozta. A haditörvényszéknek magam is tagja voltam, de nem lehetett megmenteni!

(Folyt. köv.)

TÁRCZA.

Három világrészben.

Biró Ede honvéd-őrnagy emigrációi naplója.

— 3. Közlemény. —

Indulás Sumlára.

(Állomásaink. — Magyar vonatkozások Plevnén — Török és bolgár gazdák. — A Balkánhegy meredekjei. — Sumla — Karácsonyunk.)

Nov. 15-én, csütörtök. Ma reggel későn állott elé egy három másból összerakott szekér, melyre podgyászomat fölrakva egész új állomásunkig, Szamodánba gyalog mentem; 4 óra lóháton.

A város feletti nagy hegyen van a kalugereknek egy zárdája. Föl nem mentem, fáradt lévén a tegnapi és mai gyaloglástól; pedig mondják, hogy szép festmények vannak a templomban, állítólag a kereszties háborúk idejéből.

Pénteki állomásunk Kadi-kőj (Birófalva) 4 órányira; az asszonyoknak különös fejéke volt. Egy napot pihenve másnap 18-án Kara-agátson (Feketefa) háltunk, mely 3 órányira van.

Nov 19-én hétfőn, kis falvak lévén közel, kettőbe helyeztettünk el. Altisztek Jenikőj, (Újfalva) a fők pedig Koszékőjbe, (3 óra) hol mindnyája török, a fogadás hát jó.

Kedden értünk Dzumára, (4 óra) a mely kis város; bolgár gazdánk tornácra akart szállásolni. Török tisztet híván, szobát, ágynéműt és enni rendelt.

Nov 21-én szerda. Rég nem érzett kellemes benyomást keltett kebleinkben, egy kanyarodás után a hegy ormáról látható, előttünk fekvő hegyi város szép helyzete. Sumla vala ez, a hol telelni fogunk.

Ejjeli 10 — török szerint 4 — órakor szállásoltattunk be, noha 12 órai uttal már naplementekor a váélé értünk; de semmi sem vala elrendezve. Szállásomon se ablak, se ajtó. Egy gyékényt hoztak be s ezzel el vala látva egész bútorzatom. Midőn a városba jutánk nagy égi háboru volt, erősen dörgött, villámlott; ritkaság ily késő őszzsel.

Sumla hegyektől körülvevett katlan (közepében egy dombon főkép csupa török lakik) s olyan mint egy szőlőkertbe helyezett erősség. Kőfalai nincsenek, de körülkárva van ágyutelepekkel. Itt verték meg az utolsó muszka hadjáratban a törökök a tulnyomó erővel birt oroszokat, mire az adriánopoli béke következett.

Nov. 29-én csütörtökön, volt az első hó és fagy. Karácsony ünnepét itt töltöttük. Megünnepeztük istenitisztelettel. A törökök mind katolikus, mind a protestánsoknak megengedték a török kaszárnyában tartani misét, imát, prédikációt. Ez szép tőlük.

1850.

Bizonytalan sorsunk.

(Achmed effendi jövetele. — Internáltatásunk Kis-Ázsiába. — Indulás. — A fekete tenger. — A várnai csatater. — A Boszporusban. — Kis-Ázsia földjén. — Brussza. — Husvét-napok.)

Sumla, febr. 2-án, szombat.

Halim basa rendeletéből az alantas tiszték mind a laktanyába költöztetnek.

Febr. 5-én, kedd.

Megérkezett Achmed effendi (ur, irástudó) Sztambulból, ki az emigráció végkép elhatározott sorsát fogja tudtunkra adni.

Ma, hatodikán Halim basánál voltunk összehivatva, a ki tolmács által értesite arról, hogy a szultán gondoskodni fog mindnyájunk sorsáról. Ezzel haza eresztettünk.

Febr. 14-én, csütörtök.

Parancsa van Achmed effendinek, egy részét az emigrációnak elbocsájtani, más részét pedig Kiutahiébe (Kis Ázsiába) küldeni. Az utóbbiak ezek: Kossuth és neje, Mészáros Lázár altábornagy, Perczel Mór tábornok, Bathányi Kázmér és neje, Perczel Miklós, Katona Miklós ezredesek, Ihász Dani, Asbóth Sándor alezredesek, Wagner Károly, Halász József és én őrnagyok, Fráter, Kinizsi István, Cseh, Török, Koszta, Német, Kalapsza, Mayrhofer, Waigl, Kapner, századosok és következő alantas tiszték: Grehenek László, Wisocki tábornok 6 lengyellel. Szpaczek mint orvos. A polgáriak közül: Berzenczey, Házmán, Lórody, Timári, Szerényi, Mihailovits, Szöllősy és Gyurmán nejével. Ács mint pap. Összesen 40 ember.*) Holnap reggel indulunk.

Elindultunk febr. 15-én pénteken, este későn érvén Jeni-bazar-ba, (Uj-Vásárhely, 6 óra) a nagy sár mián nem haladhatván. E kis városba gyertyavilágnál vittek lakjainkba. Egy kis vár van közelében. Másnap Jásztépén (7 óra) háltunk.

Febr. 17-én vasárnap Devne-hán, (Devne-szállás) 6

*) A névsor itt nem teljes, az internáltak összes neveit lásd „A sánta huszár naplója” 52—54 lapján. Közli.

óra. Különös egy falu, a Devne folyón csak egy sor házból áll, ez is valamennyi mind malom.

Várna, febr. 18-án, hétfő.

A fekete tenger partján fekvő vár és város kereskedéssel, meglehetősen erősség, 4 órányira; a basa lakába vitettünk s megvendégtelttünk. A szerail vagy háremben laktunk. Keresztény kereskedők európaikag készült ebéd felett szolgáltak. De a kapun kimenni nem volt szabad.

Szomoru emlékü Magyarországra ez a Várna. Eszembe jut az Ulászló királyunkról deák-koromban tanult vers, midőn a hajdani csatatéren végig lovagoltunk. Balra esett a Devne vize mocsáros tavával. Jobbra nem magas hegyek. Ezekre támaszkodott hajdan a magyar sereg jobb szárnya, hol a horvát bán és az egri érsek álltak. A mocsárba fult a váradi püspök. Az elesettek közt feküdt Báthory István. Ulászló királyt (mit a törökök még igen jól tudnak, mint a hogy minden nagy esemény a nép szájában él) Hodzsa Husszein nevű janicsár vágta le; fejét a padisah II. Amurath, mézbe téve küldé Brüsszába — Dzsübbe Ali helytartóhoz, ki azt egy lándzsára szúrva hordoztatta meg az utcákon. A csatatéren egy halom áll, ugylátszik emberek műve; hibetőlég őseink csontjait fedí. Szomoru nap volt, melyen elestek! De az ország mégis fennállott s volt egy Hunyadija, ki a török ellen védeni tudta. Nekünk nem is lehet látni a várost, foglyok voltunk; elsőkésüinktől tartott a basa, azért zártak el.

A tengeren, febr. 19-én, kedd.

Reggeli után, mintegy 12 órakor délben, két sor katonaság közt leküldettünk a tengerpartra, honnan a kikötött 60 lóerejű török gőzösre, (a „Tabri bahri“-ra) szállítottunk dereglyéken. Először láttam életemben tengert s először léptem egy gőzösre. Megindultunk, egész napot a tengeren töltve.

A Boszporusban, febr. 20-án, szerda.

Ma a világ egyik legszebb pontját láttuk; sokan nem, mert tengeri betegségben synlódtek. Szép idő vala. Láttam a napot a tengerből kikelni! Európa és Ázsia között mentünk be a Boszporusba. Minden lépten annyi szépet látni s meg nem indulni, lehetetlen vala; képtelen vagvok a sok szép látvány természeti leírására! Sztambul bizonyosan legfestőibb városa Európának.

Gömlék, febr. 21-én, csütörtök.

A fekete tengerből a Marmorába értünk s a szűzek tornyához közel menve, 24 órai hajózás után Gömléknél Kis-Ázsiában partra tétettünk.

Vasárnap, 24-én indultunk Gömlékről. Rettentő sáros ut, 16 bivalyt fogtak egy szekérbe, tengelyig belesüllyedt, s ez okból csak naplementekor értünk Demir-tas (Vaskő) faluba.

Brüssza, febr. 25-én, hétfő.

Reggel már látók magunk előtt Brüssza városát, (4 óra) melybe déltájt értünk. Szarim basa (előbb szeraszker) az angol konzul és több ide internált oláhok jöttek eleinkbe. Az utcák, ablakok mind tömve néppel. Mindnyájan újból a basai lakba szállásoltattunk, meggyatván, hogy katona kísérete nélkül ne menne ki senki. Ez a Brüssza volt az ókorban Mithridates a pontusi király fővárosa. Egy vár romjai most is láthatók, fennállanak; falaiban sír és más emlékkövek foglalvák, amugy törökösen Gyönyörű, tiszta, izzasztó fürdői vannak és bázárja (vásárhely) minőket eddig sehol sem találtunk.

Másfél órányira innen, Csekerge, természetes kénes és más meleg fürdőkkel, melyek híresek, mint a brüsszai fürdők — Európában és Ázsiában. Itt találtunk még a görögök által épült szép márvány (veres és szürke) fürdőt természetes kén-melegvizzel. Az első öt török császár Brüsszán van eltemetve. A temetőben óriási cziprus

s platán fák; egy az utolsók közül 1800 évesnek állítatik lenni.

Márcz. 2-án, szombat.

Többed magammal meglátogatám a brüsszai várat, melyben érdekes régiségeket láttunk, kőfal gyanánt felhasználva. Érdekes, hogy egy török templomban most is meg van a falakon és oltáron a keresztényektől származó festés, meglehetősen épségben.

Megtekintők több magas pontról a várost, s itt már minden zöld. Rododendron a szabad ég alatt buján terem; eperfa igen sok; két selyemgyára van a városnak. Az ázsiai Olympus tövén (részint oldalán) fekszik Brüssza. Fenn a hegy $\frac{2}{3}$ -án vízer, mely mint lent patak minden kertbe és földre vezetetik öntözéséül a földnek. Mindenütt nagy gondot fordítanak a törökök a vízre, országos utak mellett kutak ásatnak, csurgók építtetnek; a gazdagok is alapítanak ilyeneket az utazó számára, oly módon vallásosságból, mint nálunk zárdákat, vagy templomot.

Márcz. 31-én, vasárnap.

Husvét vasárnapja. Minő változás néhány év alatt!

1823-ban Kassán töltém a husvétünnepet,
1830-ban Bécsben, Ausztriában,
1831-ben Csernoviczon, Bukovinában,
1832-ben Lembergben, Galicziában,
1844-ben Przemyslben,
1845-ben Brádon, Erdélyben,
1846-ban Szebenben,
1850-ben Brüsszán, Kis-Ázsiában.

Nemcsak más ország, de más világrész is. — Soha sem reméltem ily távolra jutni, mégis megtörtént

Április 4-én, csütörtök.

Ma hírül adta a basa, hogy 6-ikán indulunk innen Kiutahie felé. E basa ittléte alatt sok haramia elfogatott, mert egy embere van, a ki előbb maga is haramia volt, s ez fogja be őket leginkább.

Brüssza, ápril 6-án, szombat.

Ismét új utazási modor. Holminkat tevékre rakták Nők számára palankinok vannak, elől-hátul öszvérre csatolt hosszú rudakon. Ez a betegek számára is jár. Férfiak mind lóháton. Négy óra múlva Agszuba értünk; másnap este Jenikőbe (7 óra) aztán 8-án Kursumára (5 óra) mig kedden Bazardzsikba, 4 órányira.

Ápr 10-én, szerda, Todruga. Tíz órát jártunk, mert kalauzunk a hegyek közt eltévedt. — Borostyán-erdőkön s babér között utazánk. Parancsnokunk Szoliman-bey embertelenül, hasábfával verte meg a török kvártélycsináló kapitányt és az őrnagyot, ki pártját fogta pofonította. Ez török szokás. E falu köves vidéken fekszik, de házai mind, távolabb erdőkből eredő fából épültek; rongyos fészek.

Apr. 11-én, csütörtök, Szaide-ömer, 4 órányira. Ennek közelében, színes szép kövek található, melyek ékszerként használtatnak; ezenkívül van sok vas, mángán, sőt karniol is, melyből néhány darabot vettem és tajtkő. Ezeket a török nem használván, mivel lusta a munkára, mind európaiak zsákmányolják ki, kivált angolok. Hülésből gyomorgörcsöt kaptam.

(Folyt. köv.)

Egykoru német lap a piski-i csatáról.

Szentebb ügyet, tisztességesebben egy nemzet, egy hadsereg nem védelmezett, mint a magyar nemzet és magyar hadsereg 1848/49-ben; mert ez küzdött az emberiség jogaiért, a polgári szabadságért, hazája alkotmányosságáért, önállóságáért: Hadviselésében, a győzelmi

eredmények közepett humánus, elnéző és kiméletes volt; bosszuállás nem ösztönözte, a háborus idők terheit — némi kivétellel, mely soha és sehol kizárható nem volt — rendetlenséggel, a lakosság sanyargatásával nem szaporította; ellenségével, ha hatalmába került, úgy bánt mint felebarátjával.

Ily bánásmódot én, a midőn az ellenség kezébe kerültem, bezzeg nem tapasztaltam, nemcsak, de brutális, kiméletlen és lealázó bánásmód gyakoroltatott miundnyájunk irányában, kik fogva voltunk; és mi több, történt akkor, amidőn a hadjáratnak már vége volt s a miután a fegyvert letettük.

Hadseregünk a hadviselés szabályait megtartotta, a mi természetesen soha és sehol némi kivétel nélkül nem történt; és mégis mit ír az „Extra Blatt zum Pester Courier“ 1849 márczius hó 3-án a „Piskinél“ történt csatáról, mely csata, mint tudjuk, a szabadságharc hadviseléseinek egyik fénypontja, a magyar katonai bátorságnak, elszántságnak, vitézségnek egyik kidomborodó cselekménye volt.

A cikket, melyet a „Pester Courier“ a „Siebenbürger Bote“-ból, tehát „Szász“ forrásból, vett át, alább közlöm, ismertetéseiül aunk, hogy minő rosz indulattal viseltettek egyes nemzetiségek azok iránt, a kik a haza javát, az ország alkotmányát, függetlenségét, a polgárok mindnyájának egyenlő jogát, szabadságát fegyverrel védelmezték és azokért küzdöttek.

A cikk, melynek német eredetijét az „Ereklye Muzeum“-nak átadtam, magyar fordításban a következő:

„A „Siebenbürger Bote“ Erdélyből egy esetet hoz tudomásra, mely minden emberi keblet, mely a becsület és jogérzet csak némi szikráját zárja magába, a legmélyebben meg kell, hogy rázkódtasson.

Mi történt?

A győzelmes császári seregek, az ellenség üldözéseben Szászvárosig haladtak elő. Déván 4000 ember és 8 ágyu csatlakozott az ellenséghez. A vitéz császári csapatok, szokva levén háromszorosan tulnyomó erővel szemben is győzedelmes csatát állani, ezen eset által légkisebb mértékben sem engedve magukat megzavartatni és a hadműveleteket tovább folytatták. Az ellenség azonban, mely a tisztességet már oly gyakran megsértette, mint-hogy tulnyomó erejével, a kipróbált vitézségnek nem imponálhatott, oly szégyenletes gyerekdolgot eszelt ki, minőt a népek haditörténete, mint példát, fel nem mutathat.

Egy erős, ellenséges gyalog osztály (több század) előre nyomult, úgy tett, mintha megakarná adni magát és hogy ebbeli szándéka komolyságát tebizonyítsa, zászlóját (a becsület, vitézség és hűség katonai symbolumát) zálogba felajánlotta. Amidőn ilyenképpen a császári seregek közelébe juttottak, a gyalogság sorait megnyitotta, a hátuk mögött eldugott ágyubateriák megkezdették öldöklő tüzeléseiket és irtózatossá vártak vértől a katonai becsületben bizó csapatok között.

Háromszáz halott és sebesült esett áldozatául eme hallatlan hűtlenségnek. A mindenhol derék Bianchi ezred szenvedett legtöbbet.

Ez egy gyalázatos tett, a minőt a magyar csapatok néhány hét alatt már többször elkövettek.

A világ fórumához apellálunk.

Hát a becsület, a katona becsület csak egy üres hang? Hát a zászló játékszer, melylyel a katonák gyalázatos célokra visszaélhetnek? A népjog oly közönyös dolog, a melyet akárki tetszés szerint megsérthet?

Európa itél ezen gyalázatos tett felett, mely a magyar nevet örökre megbélyegezte. Jó hírnevét, melylyel eddig birt, ezen többször ismételt gyalázatoság által elveszítette.

Ehhez képest kell a véleményt, mely eddig a magyar vitézségről és nagylelküségről tápláltatott, ki igazítani.

Azonban ama váratlan gyalázatos tett, az irtózatossá várt veszteségen és percnyi meghátráláson kívül más egyéb rosz következményt nem okozott. A csapatok azonnal ismét előre nyomultak és elfoglalták a hidat Piskinél, ahonnan csak akkor húzódtak vissza, a mikor minden löszerből kifogytak.

A veszteségek névszerint még nem tudhatók. Sok tiszt esett el; azok között Losenau ezredes, ezredének vitéz vezetője úgy megsebesült, hogy másnap reggel meghalt. Ezen törzstiszt, aki eme lelketlen küzdelem kezdete óta helyét minden alkalommal megállotta, valóban nagy veszteség a hadseregére és a jó ügyre nézve. Ez az ötödik tiszt, kit ezen ezred elvesztett.

Egyébként eme gyalázatoság, a hadműveletekre egyáltalában nem volt káros következményekkel; sőt ellenkezőleg lehetővé teszik, hogy a Bánátról Erdélybe érkező jelentékeny haderők, az ellenség ellen még határozottabban felléphessenek.

*

Nagy-Szeben, február 12-én. A megvert ellenségnek ágyuja elvételét: az elfogottak száma ezeret meghalad. Bem csak nagy nehezen tudott az elfogatástól menekülni. El volt már fogva, egy Bianchi tisztnek a keze már rajta volt, amidőn a Kossuth huszárok megszabadították — Szászvárosról való menekülése, ahol, a vizaknai csatában megsebesülve két ujját le kellett, hogy vágassa, oly sietve történt, hogy levéltárczáját azon vendéglőben felede, a hol hált; melyben egy nőnek Szebenből két levele találtatott, melyekben a város gyengébb pontjai megvoltak jelölve.

Eddig tart a lefordított közlemény.

Ha valóban csellel éltek volna is a magyarok, nem lehet azt gyalázatos cselekménynek nevezni, mert hiszen a haditaktikának egyik főfeltétele, az ellenséget ha lehet tévutra vezetni, a terrain viszonyokat előnyösen felhasználni, a rendelkezésre álló erőket jól alkalmazni és az ellenségben mentől több veszteséget okozni.

Ez így történt mindenha, és így fog történni mindig, a mig az emberek egymás ellen háborút folytatnak, mert hiszen az ellenséget megöleléssel, barátságos kézszoritással nem lehet legyőzni.

S hogy a piskii csatának, illetve a magyarok győzelmének hátránya nem volt a császári seregekre, nem áll, mert tudva van az, hogy Nagy-Szeben városa azután vétetett be; Brassó és vidéke azután foglaltatott el, és egész Erdély azután tisztított meg az ellenségtől.

Kolozsvár, 1897.

Nagy Pál.

Mehádiai tábor.

(Az utolsó csata. — A kimenekülés. — A vaskapu. — Az-ut Kalafátig).

— Néhai Veress Sándor mérnök munkájából —

Puchner seregének Orsovánál Oláhországba futása után Bem e nevezetes pontnak megőrzését a 27-ik és 78-dik zászlóaljakra bízta, adván melléjük egy üteg ágyút Knall százados vezénylete alatt és egy pár század székely és Mátyás-huszárt.

E kis sereg Orsova mellett szabad ég alatt táborozott s a muszkák és Haynau seregei előnyomulása s az ezek ellen intézett hadi operatio alatt idejét hadgyakorlatokkal tölté s az igazi veszedelmet csak hírből ismerte. Alig hiszem, hogy felszerelés és katonai gyakorlottság tekintetében az összes magyar seregben e kis csapatnak ez időben, párja lett volna, s így nem csoda, ha érezvén erejét, türelmetlenkedett tétlensége felett s alig várta a percet, midőn a gyűlött muszkákkal megmérkőzhetik. Pillanatig sem kételkedék azon, hogy hazánk összes ellenségeit is semmivé tesszük s némi irigykedéssel gondolt reá, hogy e dicső győzelmek nála nélkül vivatnak ki.

A várva várt indulási parancs helyett azonban legelőször is egy imádkozási és böjtölési rendelet érkezett. Ennél alkalmasabb eszközt készakarva sem lehetett volna találni a bátor sereg megdöbbenésére. Egy óra alatt vége lett az eddigi jókedvnek s önbizalom helyett a kétség és aggodás ros-z szelleme ütötte fel tanyáját közöttünk.

Majd egy török tiszt értesítette a határhídnál volt őrtisztzett arról, hogy Ihász alezredes a Verestoronynál kiveretett s Oláhországba menekült. Ez eddigelé hallatlan eset különösen az erdélyieket rémitette el, lázas izgatottságot okozott, s az erdélyiek tisztjeinek nagy megerőltetésébe került őket visszatartani attól, hogy tömegesen baza ne menjenek.

Aug. 7-én egy futár jött Görgeytől. Minő iratot, rendeleteket hozott, azt nem tudhatom; de e naptól kezdve a győzelemnek még reménye is eltűnt közülünk. Hírek keringtek, melyeknek kezdőjét felfedezni nem lehetett, s melyek a legénységnek szabad hazamehetést és ezüst pénzt ígértek, a tiszteknek rangjuk megtartásával az idegen, illetőleg orosz szolgálatba való fölvételést, a hazának békét s az 1848 előtti állapotokat.

Augusztus 10-én utnak indítottak bennünket, hogy a Temesvárnál vivandó döntő csatában mi is részt vegyünk; azonban másnap visszafordítottak, harmadnap ismét előre toltak, migsem augusztus 14-dikén ismét visszahátráltattak egész Mehádiáig.

Még aznap tábort ütöttünk s itt ültünk nyolcz napig, szenvedvén e 8 nap alatt mind testileg, mind lelkileg annyit, mint az egész hadjárat alatt. Élelmezésünk annyira hiányos volt, hogy 3—4 napban alig kaptunk egy részlet kenyert s egész századokat kellett a még ellenségtől el nem foglalt néhány falu kisarczolására kiküldöztetni, s ezek is alig hoztak egy-két szeker eleséget, mely dirib-darab kenyérhéjból, kukoriczalisztból s egy-két sovány disznóból vagy kecskéből állott. Pénzünknek értéke oly annyira alá esett, hogy én magam is fizettem egy oláhnak 5 pengő forintot egy málé kenyérért, fizetésünket százasként bankjegyekben adták ki, melyeket többé senki felváltani nem akart s nem is tudott, utoljára felemésztettünk a környéken mindent, a mi megehető volt, s az éretlen

gyümölcs és nyers kukoricza choleraszerű betegségeket és számtalan halálozást idézett elő közöttünk.

E mellett már első nap elterjedt hirt, hogy Kossuth Szöllősyvel áruhában, leborotválkozva török földre menekült, őt megelőzte, a két Perczel, követték így beszélte azt a hirt — Szemere, Fülöp, Wágner, Egresi, Hajnik, Batthyány, Mészáros, Dembinszky, és számtalan sok más tiszt, katonák, sőt polgáriak is szekereken, lóháton, sőt sokan gyalog is vonultak keresztül táborunkon Orsova felé. Egyik a Görgey árulásával, másik a temesvári elvesztett csata hírével rémitgetett bennünket.

Hogy a fegyelem köztünk is felne homoljon s e miatt még a meneküléssel is lehetetlenné ne legyen, parancsnokaink — Jasics és Kabós koholtaknak nyilvánították e rossz híreket; Jasics egy nagy utmutató táblát állított ki az országútra »Rennweg der Feigen« felirattal s e szép diadaliv mellett haladott el sok nagy ur, mig nem Wisocky összevagdallással fenyegetődzve, a táblát levétette. De hiába való iparkodás volt már kétségbe vonni a rémhíreket, mert főbb kitünőségeinket előbb öt-hat, majd ötven-hatvan emberről rendetlen csapatok követték rémülten, kétségbeesve. Augusztus 19-én már az egész lengyel legió jött, e magas rangú tisztokban gazdag csapat, mely másnap át is kelt a Dunán a Monti olasz legiójával egyetemben, megadván magát leghaszontalanabb ellenségeinek, a szerbeknek, kik őket lefegyverezték és vendégszeretet helyett piszkolódással és bántalmazásokkal fogadták. Legvégül jött a Rosti vadász-vagy 66-ik zászlóalj, 16—18 éves fiatal gyermekek, ezek táborunkban foglaltak helyet, és harmadnapra rá segítettek megállítani azon osztrák csapatot, mely Orsova és a határszél elfoglalására ellenünk küldetett.

E nehéz körülmények közt a fegyelem is felette meglazult. Különösen a székelyek kezdettek tanácskozni, aztán egyenként, majd meg kisebb csapatokban hazatértek. Augusztus 19-én egy egész század megindult haza felé s Kabós őrnagy rábeszélésének sikerült őket ismét visszatéríteni; másnap az egész előőrsi félszázad megszökött, 20-dikán pedig ismét egy félszázad és két ágyú legénysége tűnt el, az előőrsőkről átmenvén tisztstől együtt az ellenséghez. Legalább ekkor nekünk azt a hirt hozták felőlük később hallottuk, hogy ott künn az előőrsön összeszélve elindultak haza és elszéledtek.

Tudtuk már hogy mindennek vége; nem ringattuk többé magunkat szép reményekben, ojanok voltunk mint a siralombházba kitett, halálra ítélt rab. Ezért a szökők és engedetlenek iránt nem is akartuk használni azon szigort, mely ily rendkívüli körülmények között ugy is eredménytelen, sőt tán magunkra nézve veszélyessé lehetett volna, s inkább szép szóval és jó példával igyekeztünk a legénységet a vég-elcsüggedéstől megóvni s együtt tartani, hogy a számtalan menekülő újat felfedezzük, s nem valami hadműveleti cél, csupán a fegyver tiszteleteért az utolsó csatát kivihassuk — Tartozom az igazságnak kimondani, hogy a bihari 27-ik zászlóaljból összesen alig 20—25 ember széledt el, a 78 dikből legalább 150—200 szökött meg, a visszamaradtak meg zugolódtak és engedetlenkedtek tisztjeik iránt.

Augusztus 23-án reggeli 8 órakor Matta Ede százados a 27-dik zászlóaljból, ki Mehádia előtt a karánsebesi és szászaki utak összetalálkozásánál egy századdal őrködött, jelt adott az ellenség közeledtéről.

Erre Kabós alezredes seregünket következőleg állította fel: A nagy országúttól jobbra a Béla Réka patak medrében jól fedezve a 66-dik zászlóalj (Rosti vadászai) képezék a jobb szárnyat, ezekkel szemben mintegy 500 lépésnyi távolságban a szőlők és kertek kerítései mögé

¹ Ámbár Veress Sándor A „magyar emigratis a Keleten“ cz. két kötetes műve már rég megjelent, még 1878-ban, érdekesnek tartottuk kiadni most belőle ezt az első fejezetét, mely a mellett, hogy a lapunk tárczájában közölt naplójegyzeteket kiegészíti, időszertű s egyuttal legszebb ismertetése a kimenekülés történetének.

a 27-dik zászlóalj (Jasics parancsnok), mely e szerint képezé a balszárnyat. Mintegy 400 lépéssel hátráb a két szárny végétől az országúton 4 ágyu s ennek fedezeteül Vilmos huszárok, ezek mellett a terrasse-szerű magas lapályon ismét 4 ágyu elrejtve a kukoriczaföldek közt s fedezetül a 78-dik székely zászlóalj (Kabos parancsnok). Mindezen csapatok úgy voltak elhelyezve, hogy az ellenség egy lelket sem láthatott s ha félkörbe benyomul, három felőli tűznek lett volna kitéve.

9 órakor vonult vissza Matta százados, nyomban követve az ellenség lovasságának egy százada által. A mint Mehádián átvonult az oláh pópa, kinek házánál szalásolva volt, az ablakból rálőtt Mattára.

Midőn e zárt arcvonalban haladó lovasság a 27 dik zászlóalj irányát elérte, a légvégső balszárnyról egy honvéd rájok tüzelt, s ezáltal helyzetünket elárulta. Röktön hátra huzódtak s felállítván egy ütég röpentyüt, elkezdték helyzetünket kémlelni.

Mintegy 60 lövést tettek a nélkül, hogy részünkről viszonztatnánk, s a nélkül, hogy csak egy emberünket is megsebesítették volna, pedig néhány röpentyűjük egészen közénk esett, egynek gránitja beszakította a dobot, melyen két tiszt, úgy mint Francziszky és Bakaes makaózott, e sy másik mellettem és Kosztolányi mellett 2 lépésre pukkant el, de senkit meg nem sértett. Végre megsokalván parancsnokunk a boszantást, ágyuinkkal rájok tüzeltetett, mi őket azonnali hátrálásra kényszerítette.

Ez alatt a sűrű kukoricza közt kibontakozott csatárlánczuk, s megkezdé az előhaladást erős tüzelés közben, a mi azonban fedett helyzetünk folytán nekünk igen keveset ártott, s részünkről darabig nem is viszonztatott.

Lassankint azonban a 66-dik zászlóalj jobb és a 27-dik zászlóalj bal szárnyai erősebben kezdettek beleegyedni a tüzelésbe, s elhagyván fedett helyeiket előtörtek, úgy hogy 10 óra tájban a csatározás mind két részen egyenlő erélylyel folyt.

Az osztrákok lassankint visszahuzódtak, de 11 órakor a mieink is visszarendeltetvén előbbi helyeikre, ismét csend lőn.

Ekkor az osztrákok egy parlamentair által felszólították Kabóst, hogy kövesse a többi tábornokok és csapatparancsnokok példáját s tegye le a fegyvert. Kabós egy az erdélyi hadjárat óta nálunk volt fogoly sebesült osztrák tisztől — kinek szabadságát visszaadá — visszaienteté, hogy miután az osztrákok úgy sem várhatnak nagy eredményt csatározásaiktól, hagyjanak fel az oknélküli vérontással s várják el, a mi okvetlen következni fog.

Az ajánlat, úgy látszik, egyik részről sem fogadtatott el, de a két ellenséges sereg előbbi helyében maradt, pihent — és várta, hogy mit kezd a másik.

Délután egy óra tájban legvégső balszárnyunkon a 27-dik zászlóalj hátában erős puskatüzelés riasztott bennünket talpra, a tiroli vadászok megmászván a hegyeket, a 27-dik zászlóaljat alig ötven lépésnyi távólól hátban támadták meg s pillanatra nagy zavart idéztek elő, úgy hogy az egész zászlóalj futni kezdett a közép felé. Tíz percz alatt azonban ismét rendbe szedte magát a zászlóalj és szurony-szegezve robant előre s nem csak előbbi helyét azonnal visszafoglalta, hanem a vadászokat a völgybe a kukoriczák közé is folyvást üldözte. Itt újra kezdődött a tüzelés, ágyuink is előnyomultak az Orsovától 3 mértföldet mutató kőoszlopig s onnan darabig tüzeltek, noha a nagykukoricza miatt hihetőleg kevés eredménnyel. Két és fél órakor az ellenség ismét Mehádia alá nyomatott vissza és tüzelése minden pontban megszűnt; ekkor seregünk zárt oszlopokban megindult Orsova felé, hova estére háborítlanul megérkezett.

Augusztus 22-dikén égetőn kelt fel a nap, végig ragyogva a nagy Dunának óriás tükörén; talán fel akará szár tani szemünkbe tódult könnyeinket, vagy tán gyönyörködni akart az utolsó magyar fegyver csillogásain? Oh hiszen nem sokáig gyönyörködhetett már! Utban voltunk Oláhország felé. Ez volt utolsó útja az utolsó fegyveres honvéd hadtestnek.

8 órakor átlépven a vercserovai határhidat, csapatunkint a hidtól jobbra a Duna felé nyuló kis térségen állítottak fel bennünket. Itt utolsó szemlét tartottak felettünk parancsnokaink — fegyvereinket gulába raktuk — s »hátrály-t« parancsoltak.

Midőn megkelle vállalni dicsőséggel hordott fegyvereinktől, midőn a rendbe felállított 17 ágyu lovait török legénység fogta vezetéken s a huszárnak le kelle szállani kedves paripájáról s leoldani csorbákkal ékes kardját: oh akkor a kebel nem bírta tovább fékezni fájó keserveit. Volt, a ki letérdepelt és rémitő átkot mondott a balszerencse okozóira; volt ki nyakába borult kedves bajtársának és sirt keservesen; volt, ki szörnyű káromlások közt darabokra törve a Dunába dobta fegyverét. A legnagyobb rész huskomoran nézett maga elé; nem sirva, nem átkozódva, nem szólva senkihez s engedve magát ide s tova hajtani szótlán, érzéketlen élő halottként.

Majd körülvevének bennünket kettős sűrű csatárlánczczal, beszorítottak a hidtól balra eső szűk sziklás Vodicza völgyecskebe s fegyverkeresés ürügye alatt mállás kocsijainkat s batyuinkat is kikutatták s e kutatás közben nem egy-két ruhadarabjainkat is elsikkaszták.

Déltájban néhány nagy gyékény zsákba varrt régi penészes kenyérdarabokkal vendékeltek meg s néhány birkát levágtak, husát nyersen kiosztván, mit azután mi ta nyársakon megsütve költöttünk el.

Azon tiszteknek jobban volt dolguk, kiknek szekere, lova volt. Ezek akadály és feltartóztatás nélkül elhajthattak Turnu-Szeverinig, mely városka Vercserovától mintegy két mértföldre fekszik s ott némi kényelmet találhattak; bár kár volt a szegény legénységet nehéz óráiban elhagyniok s megtört sziveiket azzal is keseríteniök.

Elszedett fegyvereinket a törökök azonnal visszaadni ígérték, mibelyt a valódi török földre lépünk; azonban, a mint később hallánk, az osztrákok követelésére azokat nekik szolgáltatták ki, megtartván belőle maguknak sok finom kardot, puskát és pisztolyt. Említést érdemel, hogy még ekkor Turnu-Szeverin — mely ma az osztrák Dunagőzhajózási társulat oda települt hajógyára által Oláhország egyik legcsinosabb városává fejlődött — alig érdemelte meg a város nevet s a régi Servus (?) tornya rómjain, vesztegintézetten, megyeházon és pár középületen kívül alig állott 20—25 jobbacska házból; a közel Csenetzet elboritá a homokár és egy negyed század alatt roppant változáson ment át a világ!

Másnap erős fedezet alatt jókor reggel utnak indítottak bennünket Turnu-Szeverin felé.

Az ut, melyen áthaladánk, igen jó csinált ut, azonban helyenként alig 3 ölnyi széles. E keskeny szalagot is erőszakkal elvette az emberi kéz a meredek sziklából s az itt valóban tájékozó Dunából, falat építvén végig a folyamban s löporral egyengetvéu szét az erős szirtet, melynek falmeredek oldalában a furólyukak itt-ott még most is láthatók.

(Vége következik.)

Háromszék önvédelmi harcza.

(Hegyesi Márton cikkére.)

Hidvég.

Az 1848—49-ki Történelmi Lapok idején (1897) 3—4 számának 25 és 26-ik lapjain Hegyesi Márton ur, az 1848—49-ki nagy napok alapos ismerője és egyik jeles történésze szíves volt „Háromszék Önvédelmi Harcza 1848—49-ben” című szerény művem, nagybecsű tollára méltatni, ismertetni és pedig oly hazafias érzéssel, a mint érez a régész, ha hazája egykori dicsőségének templomából csak egyetlen tegladarabkára akad. Egy ilyen tegladarabnak tekintem én szerény művem, a melyet a z. i. tisztelt ismertető a hazafias közönség előtt felmutatni méltónak tekintvén, azt a milleniumi nagyértékű monografiák sorában az érdeklődők figyelmébe ajánlani s egyszetsmint szerény művemben előfordulható tévedésekre utalni s kijavító figyelme méltatni szíves volt, a mely által kétszeresen becsessé tette előttem ismertetését és elismerését.

Elismerésében legnagyobb értékű azon nyilatkozata, hogy korrajzom hűen és lelkesedéssel van írva s csak azt sajnálja, hogy részletesebben s kimerítőbben nem rajzoltam az eseményeket és hozzá teszi — „de nem lehet csodálkozunk! Majdnem egy félszázad viharzott el azóta feleltünk s azok részletet letörölhetett az emlékezet lapjairól.”

Szent és igaz beszéd! De volt egy más oka is ennek, az hogy az 1848—49-ki események gyors forgatagában nemcsak kormányhajónk, hanem azok között sajkánk is habról-habra hanyatva, az egyes részletek megfigyelésére, emlékezetünk lapjaira bevésésére, annyival kevésbé naplóban megörökítésére sem időnk, sem módunk nem volt. Innen van, hogy az eredeti napló oly ritka és az Emlékiratokra kellett és kell szorítkoznunk ama nagy idők tényleges szereplői és íróinak, s ezért kellett nekem is a részletezéseket mellőzni, ha igazat és híven akartam írni.

Már pedig így akartam írni és irtam is, a minek tanúsága az, hogy még eddig egyetlen ténye, melyet előbeszélni szerencsém volt, czáfolóra nem talált. Elismerem, hogy i. t. ismertetőm szerint sajnálni való, hogy részletesebben, kimerítőbben, a tényezők megnevezésével, nem világosítottam meg az eseményeket. Akaratom volt, amit meg is mutattam, ezt azzal, hogy azon kor főbb tényezőit, világi és egyházi férfait, a kiket egyenkint ismerni és tisztelni szerencsém volt, habár csak főbb vonásokban feltüntetnem sikerült. Szintén így akartam azon székely főbb tiszteknek tiszteleltre méltó emlékeit felmutatni, a kik a Haza veszkialtására, — jelszavul választva: „a Haza minden előtt!” — hősiesszen küzdöttek, mint honvéd tisztek s a kik a szomorú katasztrófa után mindnyájan a börtön, rabláncz, golyó és bitó-halál, vagy önkéntes száműzés keserű poharát elsősorban ürítették ki.

E czélból kutattam, fáradtam s dolgoztam is, de kellő adatok hiányából csak néhánynak voltam képes életadatait megszerezni és megírni, míg a többiekéit részint a b. e. Incze József 48-as hadbíró százados, részint a derék Szentkötői Bakk Endre róm. kath. plébános, részint saját tudomásom után egy kimutatásban összeállítani sikerült is; de egyfelől ennek hiányossága, másfelől munkám megszabott terjedelme miatt nyomdába nem adhattam. De el bennem öreg napjaim daczára a remény és akarat, hogy munkám ezen hiánya kipótolható leend, ha az illető család tagok ebben segédkezni szívesek lesznek. a mire ez alkalommal is felkérni bátor vagyok.

Ennyit derék ismertetőmmel szembe igazolásul, hogy részletesebben se tárgyi, se személyi tekintetben nem domborítottam ki a háromszéki nagyszerű események meghatározó alakzatát.

És már ezek után őszinte köszönetem nyilvánítása

mellett be kellene végezni rövid cikkemet, ha i. tisztelt ismertetőmmek, igen könnyen megtörténhetett következő nyilatkozatát, az igazság érdekében helyre igazitanom nem kellene.

Ugyanis munkámra tett kedvező ismertetése után így folytatja: „Ezzel a Nagy Sándor munkája ismertetésének a végéhez el is jutottunk de nem egyszersmind a könyv végéhez is; mert ezen munkához Szabó Sámuel még egy „Okmánytár” csatolt, mely önálló mű s 108. arabs (tán „római”) számmal külön számozott lapot foglal el a könyvből. Ez az okmánytár valódi kincsbánya, ez teszi azt a könyvet oly becsessé, minőnek azt ismertetésünk elején jeleztük, s ennek megmentéseért és közzétételéért igaz hálával tartozik minden történelemkedvelő Szabó Sámuelnek a ki ezzel megbecsülhetlen hasznót tett a történelemnek, s elévülhetlen érdemeket szerzett magának. Bem tábornok levéltárának egy részét képezi ezen Okmánytár s tartalmazza: a Napi Parancsok jegyzőkönyvét az 1849. febr. 1-től július 4-ig; a Feltejesztéseket a tiszti kinevezésekről 1849. évi ápril 16-tól aug. 17-ig; s az érdemrenddel jutalmazottak névsorát ugyanazon év ápril 9-től július 4-ig.”

Hát ezen szép elismerésben egy lényeges tévedés és illetőleg névcsere van. Tévedés, mert az Okmánytár nem külön munka s nem az előbbi részekről különálló mű s nem külön szerzőtől van s ennek is szerzője éppen ugy Nagy Sándor, mint az előbbi részeknek, Szabó Sámuel tisztelt bajtársam és barátom csak Sajtó alá rendezője, a mint ezt önmaga is neve felibe nyomatta.

A nagybecsű kincsbányát (Bem Napiparancsait, stb.) sok utánjárás után én fedeztem fel, én szereztem meg, én másoltam le több mint 40 iven (eredeti alakjában) az eredetiből a melyet kézdi Márkosfalvi Kocsis Gábor honvéd bajtársamtól, mint a b. e. Lőrincz József hagyatékából. másodizben öröklőtől én nyertem meg felhasználás végett; én küldöttem el Szabó S. barátomhoz, előbb a tisztázott másolatot, később az eredetit, a mihez Ő, mielőtt nyomdá alá adta, tanulmány tárgyává téve, némi tájékoztatoul „Előszó és Ismertetés” czim alatt írta érdekes kisbevezetését.

Ezen szükségese — írói reputácziókat érintő helyreigazítást nem csak a könyv hálásan tisztelt ismertetője — megvagyok győződve — nem fogja rossz néven venni, annyival kevésbé Sz. S barátom, a ki iránt, mint a könyv CIII—CIV (római) számú lapjain olvasható. a Sajtó alárendezés körül kiténtetett szellemi közreműködése és kitartó fáradságáért a legőszintébb hálámat fejeztem ki, s a ki szíves volt a mellett (az 1849. ápril—júliusi időszakból) a háromszéki eseményekre vonatkozólag, az akkori, főleg a székelytüzéségi s általában a harczteri helyzetet világosító, szülőihez intézett egykoru leveleit felajánlani a mű részére, a mely ajánlatát én teljes készséggel és köszönettel is vettem, s fogadtam is el, s a ki több becses adalékkal is segített művemben, a mint ez mindannyi helyen jelezve is van. vagy egészen kiirt becses nevével, vagy annak kezdő betűivel De a „Kincsbánya” (Bem Napiparancsa stb.) az én szerzeményem és ideiglenesen sajátom is.

Azt hiszem nem nevezhető szerénytelenségnek az igazság érdekében ennyit elmondani, hisz' az író, a szerző ha fáradságos munkájáért és erejénfelüli anyagi áldozataiért kellő honoráriumot, anyagi kárpótlást nem követelhet is, legalább sajátját önmaga számára reklamálni nem csak szabad, hanem kötelesség.

Nagy Sándor, s. k.

„Háromszék Önvédelmi Harcza
1848—49-ben” szerzője.

Az 1848—49-ben vert magyar köriratu ezüst és rézpénzeket márczius 15-ki ünnepélyekkor használandó diszjelvényekké alakítsuk át!

A világtörténet tanúsága szerint, évezredek óta egyes népek és nemzetek, életökben nagy események emlékeit, legyenek azok bármily igénytelenek, — tisztelet- és kegyelettel őrzik.

Nemzetünk életében minden tekintetben nagy és nevezetes esemény az 1849—49-iki.

Ereklye-muzeumaink ennek egyes emlékeit dícséretet s elismerést kiérdemelt buzgalommal gyűjtik össze. — Még ezen nagyidőbéli papírpénzjegyeket, magyar köriratu ezüst és rézpénzeket is nem hagyják figyelmükön kívül; — azokat is kegyeletes érzélemmel gyűjtik össze.

Mindennek daczára ez utóbbiak közül mégis sok jut rézművesek, üstgyártók s lakatosok kezébe profán használatra!

Vajjon a honfiui kegyeletes érzélem nem ütközik-e meg ezen!? — — Vajjon nem hiv-e fel, hogy legszebb időszakunk pénzeit az említett profán czélokra használatól megmentjük jövőben, a mi még megmenthető; hazafias és a nemzeti érzelmet, lelkesedést ápoló s fokozó czélokra használjuk fel!?

1848-ban az emlékezetes márcziusi napok meghozták a sajtószabadságot és az önálló magyar miniszteriumot. — Magyarország szabadelvű, alkotmányos országgá lett. — Birtokába jutott mindannak, a mi után háromszáz év óta annyira sóvárgott. — Lett független, felelős miniszteriuma, szabadsajtója, nemzetőrsége, népképviselője. — Magyarország teljesen független, önálló pénzügyet is nyert!¹ — Az 1867-ki kiegyezés folytán Magyarország önálló pénzügyet csakis felső háztartásra nézve kapott.

A magy. pénzügy függetlenségének csak is az 1848—49-iki papírpénzjegyek és ekkor vert ezüst és rézpénzek egyedüli valódi emlékei.

De hiteles emlékei ezek annak is: hogy a magyar alkotmány, a magyar nyelv és nemzetiség 1848—49-ben foglalta el az őt megillető helyet.

Mind ezen, a nemzetre nézve fontos események örökemlékeül, kegyeletes hazafias tettet gyakorolna mindenki, ha egy 1848—49-es magyar papírpénzjegyet keretbe foglalva a legdiszesebb helyre felfüggesztve, hajléka szentélyébe az utódok révén megőrizné. — Az ezüst és rézpénzeket pedig diszjelvényekké át lehetne alakítani koszoru-keretbe foglalva,

¹ Az 1 és 2 frtos magyar bankjegyek 1848. aug. 5-én tétettek forgalomba (Kossuth jelentése. Közl. 58. 120. sz.); az 5 frtos m. bankjegyek szept. 6-án (Közl. 90. sz.). — 1849. jan. 6-án Kossuth intézkedése folytán a 15 és 30 kros kincstári-utalványok kibocsátattak. Mely alkalommal Kossuth jelentette a képviselőháznak azt is, hogy intézkedett, miszerint magyar köriratu rézpénz, úgy szintén 6 és 12 krajczáros ezüstpénzek is veretessenek (Közl. I. sz. Függ. II. 226. 1.).

nemzeti szalagcsokorral ellátva használat végett a márczius 15-iki ünnepélyekre.¹

Mit leginkább az ország tanodáinak előjárósága eszközölhetne úgy, hogy a tanulókkal összegyűjtetné az említett magyar ezüst és rézpénzeket, collectió utján befolyt pénzből azokat koszoru-keretbe foglaltatná, nemzeti szalagokkal elláttatná, a tanodák muzeumában e végre készített szekrénybe őrizné — márczius 15-iki ünnepélykor évenként diszjelvényképi használat végett kiosztaná a legjelesebb növendékeknek; az ünnepély után újból beszedné s mint nemzeti ereklyéket kegyelettel őrizné.

Ily módon, a jelzett pénzek meg lennének mentve — és az utódoknak — mint a nemzetünk életében annyira nevezetes 1848—49-ki nagy idők emlékei átadatnának; melyek folytán a legkésőbbi nemzedék is emlékeztetné: a nemzet történetében párját nem ismert 1848—49-iki hazafias, határtalan nagylelkűség- és áldozatkésztségre, a haza alkotmánya és függetlensége szent oltalma- és védelmezésére! . . .

Szentkatolnai Bakk Endre.

Hatvani második hadjárata a havasi oláhok ellen 1849. május 16—19 napjain.

University Library Cluj

Munzáth cs. főhadnagy nem emlékezik meg Hatvani ezen második expedíciójáról, minthogy ő és Axente azon időben a várba igyekezett bejutni 800 magával, a mi neki sikerült is.

II.

Annál részletesebben írja le ezt a hadjáratot *Jánku Ábrahám* prefekt nevében *Maiorescu*, melyet azonban *Jánku* nem irt alá. Álljon itt ez a phantastikus leírás addig is, míg a többiek következzenek.

„*Hatvani* megígérte az abrudbányai magyaroknak, hogy három nap múlva visszatér. Hogy szavát megtarthassa összegyűjtötte előbbi seregének maradékát s jobbára Zaránd megyei felkelőkből két új vadász zászlóaljat alakított, magához vont két század székelyt Déváról s két századot a német légióból. Beszéli, hogy *Rózsa Sándor* a bires rablóvezér is Hatvanihoz csatlakozott volt; ma is mutatják a helyet a hol elesett és eltemették. Mi nem vesszük figyelembe vajjon *Rózsa*, a rablóbanda főnök volt-e?² Melyhez hozzá kell adnunk még az abrudbányai és verespataki magyarokat, kik közül minden fegyverfogható Hatvani mellett küzdött. Új serege legkevesebb 2800 emberből állott s négy ágyuból.³

„Míg a fegyveres nép legnagyobb része a körülfekvő falvakban pihenés és a szükségesek beszerzése végett el-

¹ A nők függetlenségi harcunk leveretése után mell-ék és karpereczkép használták ezen pénzeinket honleányi kegyeletes érzélemmel. — Jól tennék, ha márc. 15-iki ünnepélykor most is minél többen használnák! . . .

² Ehhez csakugyan *Maiorescu* phantasia kellett. *Rózsa S.* 1848—49-ben Erdélyben soha sem fordult meg.

³ Hatvanit az első hadjáratban — úgy irták, teljesen megsemmisítették és mos *Maiorescu* újból feltámasztja az abrudbányai s verespataki magyarokkal együtt.

széledett, Hatvani május 16-án seregével *Blezsiny* felől *Abrudbányára* érkezett; mert tekintélyesebb erő nem állott vele szemben, elfoglalta a várost és annak közvetlen környékét; egy század honvédséget *Verespatakra* küldött, hogy az ott maradt családokat *Abrudbányára* vitesse. Ugyan az nap *Korna* és *Bucsumán* felé sok írásokat küldött szét a helyek kipuhatolására s hogy információkat nyerhessen a *Zalathna* felé vivő országot körül fekvő faluk hangulatáról. *Verespatakról* több magyar családot vezettek tévutra, rábírván, hogy a honvédszázaddal *Abrudbányára* menjenek; a románok ezeket *Popa Zakeu* hegyen megtámadták és futásra kényszerítették. *Három halottat* hagytak hátra a helyszínén és több sebesültet vittek magukkal.¹

Éppen azon kémcsapatokat is, melyek *Korna* és *Bucsum* faluk házának tüzet adtak, a gyorsan összegyűlt fegyveres nép megtámadta s az ugynevezett „*Padura Popii*“ (Paperdeje) felé nyomta vissza, itt pedig utól érte őket. Ez május 16-án történt. A *Hatvani*-nak *Abrudbányára* való visszatéréséről szóló hír után azonnal rendelkeztem, hogy a parancsnokok a fegyveres népet minden faluból a szokásos havasi kúrttel gyorsan hívják össze és azt a tudomásukra adott helyeken állítsák fel. *Verespatak* felől, azon a helyen, hol az előbbi csatában *Andreika Tribun* állomásozott, *Bucsum* és *Korna* felé, a legjelesebb pontokat *Vladucz* volt prefekt foglalta el, *Oltean Tribunnal* és *Fejér* testvérekkel. Ezek alkották a balszárnyat. *Stiurczánál Gróza Szimion* foglalta el eddig helyét; messzebb, *Csernicza* felé *Moldován Makaria*, a ki előbb *Küküllővár* prefektje volt helyezkedett el, *Enyed* *Kément Tribunnal*, *Botean* kolozsvári prefekttel, *Boér* és *Rusz Tribunokkal*. Ezek a jobbszárnyat alkották. Ezeken kívül én *Topánfalván* egy tartalék csapatot gyűjtöttem össze, hogy azt a körülmények szerint felhasználhassam.

Május 17-dikén délfelé a csata már minden ponton folyt; hevesebb és keményebb volt a balszárnynál *Verespatak* felől és *Csernicza* körül a jobb szárnyon. A harc estefeléig tartott; az ellenséget mindkét szárnyon megvertük és a városba nyomtuk.

Május 18-dikán mindjárt napfelkeltekor kezdődött a harc és az már 8 órakeres általános volt. Ezen óráról fogva délutánig az ellenség támadásait folyton megújuló erővel intézte leginkább *Verespatak* és *Korna* irányában, vagyis a balszárny ellen,¹ mintha csak az országoton *Zalathna* felé utját akarta volna biztosítani. Eredményt azonban nem tudott felmutatni, mert minden ponton visszaveretett.

Délután *Hatvani* minden erejét a jobb szárny ellen központosította, leginkább pedig *Csernicza* felé. — Közel *Stiurcz*-hoz *Gróza* papnak is meleg napja volt, mert estefelé a honvédekkel összeegyült s a szó valódi értelmében szemtől-szembe állott velük, kiknek nagy károkat okozott s kiket visszavert.³

Hatvani tájékozván a düttől,⁴ *Abrudbányán* a cziinteremben sok fogoly románét lövetett föbe és akasztatott fel, kik között az ártatlan gyermek? és asszony? volt a legtöbb.⁵

¹ Utonállás volt az, melyet *Axente* is gyakorolt 1848-ban *Felvincz* és *Enyed* között.

² Május 17-én *Hatvanit* a városba nyomták és ő 18-dikán *Verespatak* és *Korna* felé nyomult.

³ *Gróza* pap a honvédekkel összeegyült, aztán szemtől-szembe állott velük. Már most melyik állítás igaz?

⁴ Hát ezt ki látta az oláh táborból?

⁵ *Hatvanit* május 17-dikén beszorították *Abrudbányára*. 18-dikán ugyancsak *Hatvani Verespatak* és *Korna* irányában támad, a zalathnai utat akarja biztosítani és e harc közepette ráérkezett még arra is, hogy ugyanakkor gyermekeket, asszonyokat akasztasson, lövessen föbe a cziinterembe, melyik cziinterembe és kik voltak azok az áldozatok? *Maiorescu* ezt elhallgatja és hirtelen *Jovanovic* kapitányra fordítja az olvasó figyelmét. Valóságos szinpadí jelenet-változás. Mégis volt esse annak a *Jankunak*, hogy nem irt alá ilyen bolondgomba históriát. K. F.

Aznap rávette magát *Ivanovic* kapitány és kiindult *Topánfalváról*, de csak *Kerpenesig* jutott közel a csatatérhez, hol kevés időt töltvén, éjszakára ismét visszatért *Topánfalvára*, állítván, hogy a románok nem érnek semmit, mert mindannyiszor megszaladnak az ellenség elől. Kiadtam a szigorú parancsot, hogy a harcból magát senki ki ne vonja, aztán a topánfalvi csapatot öreg apámra bízván, ugyanazon éjszaka május 18-ról 19-re, a csatatérre indultam a balszárnyhoz. *Ivanovic* kapitány jelentése azonban hamis volt; a román nép ugyanis akkor minden ponton már győzedelmeskedett.

A fegyveres nép a rendelkezésekhez képest óráról-órára szaporodott; május 19-re volt ugyanis kitzúve a végösszezapás; egyuttal az napra vártuk *Bálint* prefektet is, akit segítségül hívtam, 8—9 óra között részünkről az ellenség elleni támadás minden ponton kezdetét vette.

Kevés idő múlva, a *Csernicza* felőli jobb szárny felől a lövések mind ritkábban voltak hallhatók; az ellenség azon a részen kifáradva nagyobb részében visszahúzódott. De annál nagyobb erővel vetette magát balszárnyunkra. — Kezdetben egyrésze a balszárnynak az ellenség elől visszahúzódott; kétségbeesve támadott ugyan és friss csapatokkal megerősödven ismét vissza üzte az ellenséget Délfelé *Hatvani* minden ponton meg volt verve és a város felé üzve. E harc 18-kán mindjárt a nap felkelte után kezdődött és tartott 19-én délig, tehát félbeszakítás nélkül 30 órán át. Az ellenség kimondhatlan vesztesége miatt egészen elkedvetlenedett.¹

Hatvani másodsor is veszve látta magát; a végzetes zalathnai uton való menekülésre tökélt el magát; kifáradt csapatainak egy órai pihenést adott.²

Egy óra tájban délután *Csernicza* felé egy század honvéd hatolt előre, egy másik pedig *Stiurcz* felé indult, azt azzal a szándékkal küldvén ki, hogy *Gróza* pópát foglalkoztassa; a harmadik csapat balra az ugynevezett „*Bányászok-hegye*“ felé fordult *Verespatak* irányában. *Hatvani* maga 1 és 2 óra között ezen intézkedéseket megtevévén, *Zalathna* felé indult, előbb azonban föbelövette *Morár Tribunt*, *Popovic* polgárt és néhány románét még.³

Abrudbányáról és *Verespatak-ról* ismét magához vett egy csomó magyar családot, szekerekre rakatta az asszonyokat, öregeket és gyermekeket.⁴

Mig némely fegyveres román csapat a hátramaradt magyar honvédszázadokkal állott harcban, a többi észrevette, hogy *Hatvani* futásnak eredt.⁵

Azonnal két szakasz ment üldözésére; mások pedig más irányban haladtak, hogy oldalról támadhassák meg és ismét mások rövidebb uton *elibe akartak kerülni*. Ily módon *Hatvani* erősen megszorítva, *Gura Korndig* jutott. Itt a románok két oldalról támadták meg. A támadás balról hevesebb volt; ott voltak a bucsumániak a bátor *Vladucz* vezénylete alatt. — A hegyek eleiről jövő biztos lövések iszonyu mértékben pusztították az ellenség sorait. E pillanatban mutatkozott *Bálint* prefekt is friss csapataival a *Korna* felőli magaslaton. A székelyek ezt észre vévén a gyermekeket és asszonyokat ledobták a szekerekről, azokra magok ültek fel, hogy ők maguk annál könnyebben meneküljenek.⁶ A szerencsétlen asszonyok és gyermekek erre a katonák sorai közé furakodtak, melyek egyre nagyobb

¹ Természetes, hogy ezt *Maiorescu* jól látta.

² És a győztes románok ezt a pihenésre szánt órát neki megadták?

³ Kik voltak azok a „nehány“ románok?

⁴ Ezzel ismét jó szívet árulta el.

⁵ Kár, hogy *Hatvaninak* e második expedíciójáról szóló jelentése a 49-ki *Közlönyben* nem fordul elő.

⁶ *Maiorescu* ezt úgy látta mint most.

mértékben voltak megtámadva; így a románok a menekülőket a katonákkal együtt mészárolták le.¹

A „*halál fejes*“ nevű német legió 6-ik százada négy ágyu körül csoportosult, melyekkel rendkívüli erőfeszítéssel a románokat körös körül szétszórni igyekeztek, hanem mindhiában; itt a hely a tüzéség számára nem volt alkalmas. A legretentőbb és kegyetlenebb jelenet *Cserbnál* játszódott le.

A mőczok vadászai kifogytak töltéseikből, de lándzsáik *Cserbnál* készen állottak a harcra. Mikor a *halálfejes* német legió 4 ágyuval a mőczok közelébe ért, ezek levetették felsőiket és kucsmáikat, sűrű sorokban minden oldalról rávetették magukat a halálfejesekre és a négy ágyura. Az ágyukat elfoglalták, a legiót pedig rövid harc után *felkonczták*. Némelyik öngyilkos lett, hogy ne kerüljen iándsájok elé. Ezen tévelygő? emberek közül egy, a ki kissé románul is tudott, azt mondá az egyik román felé fordulva: „Ne ölj meg, mert én bécsi német vagyok, a hol a *Császár* lakik!“ — Csudálkozom rajtad ha, mint mondod, bécsi német vagy s még a *Császár* ellen küzdöl. „És ki hozott téged havasaink közé, hogy minket szegény emberéket kirabolj és megölj? Miért viseled fővegeden a halálfőt? Erdemes vagy a halálra.“ Ezen szavakkal a mőcz keresztül szurta őt.²

A halálfejesek 6-ik századából, csak hat?? német maradt életben, kiket *Zalathnára* vittek fogságba, honnan később a magyarok kiszabadították.³ Ezen időtől mindazokat, kik az ágyuk nyomában jöttek, a lándzsások körülvették, lelőtték vagy keresztül szurták.⁴ Hatvani néhány lovastól kísérve, a „*La Boti*“ hidon kevéssel azelőtt, hogy a bucumániak azt elfoglalták, keresztül hatolt, máskülönb bizonyára megölték volna. Erre az asszonyok a futó honvédeket a „*Boti*“-tetőről lehengerített kövekkel öldösték. Ezen országuti mészárlásból *Hatvani* csak mintegy 400 emberrel tudott megmenekülni, egy jobboldali mellé uton.

Dupe Piatra falunál haladtak el, hol a környéki havasi nők a havastétőkön kövekkel, távolabb egy szorosnál pedig *Gróza Szimion* lándzsával és puskával fegyverezve várták. Ezen szerencsétlenek közül sokan az asszonyok által legördített kövekkel ölettek meg, mások lelövettek és szétszórattak.

Ily rendetlen állapotban a fegyveres nép által körül fogva, majd mindenki megöletett. *Hatvani* ezuttal is egy szük mellékösvényen menekult el. Nyolcz honvéd „*Dupa-Diatrán*“ egy házban akart menedéket találni. Itt azonban két asszony és két leány rájuk támadt s mindeniket megölte.⁵

Hogy hányan menekultek *Hatvani*-val, arra nézve különbözők a vélemények. Némelyek azt állítják, hogy 14, mások, hogy 50 s ismét mások, hogy 80-an menekultek. Annyi bizonyos, hogy száznál több meg nem menekült. *Hatvani* csapata tehát a szó teljes értelmében megsemmisült. A *Hatvani* csapatában volt magyar családok, egyetemben a katonákkal szintén leölettek; ellenben azok, kik a harcosok által védelmezettek, jelesen a nők és gyermekek, majdnem

¹ A hány sor, annyi zagyalék. A székelyek (katonák) a szekereken elmenekülnek, a gyermekek és asszonyok a katonák közé furakodnak, holott a katonák a szekereken már elmenekültek. A gyermekeket és asszonyokat a katonákkal együtt? ölik le a románok.

² Nő, ha ez igaz, valódi mőcz kegyetlenség volt keresztül szurni egy fegyvertelen ellenfelet.

³ Hogyan nem ölték meg ezeket is?

⁴ Lándzsával csakis *Maiorescu* phantasiája tudott löni.

⁵ Itt a *Maiorescu* phantasiája önmagát fölülmulta. Látszik, hogy M. soha sem járt ott, ahol puskaport szagolnak.

kivétel nélkül megszabadultak, mert állandóan nem üldöztek.¹

A *Hatvani*-val történt ezen csatában a halottak száma nem állhat messze három ezertől. A magyarok 5000-re teszik a számát, mely azonban előttem túlzottnak látszik; a két ütközetet *Hatvani*-val együtt véve, lehet 5000 vagy talán több is a veszteség.²

A sorstól annyira üldözött adminisztrator és prefekt *Buteán* annyi szerencsében részesült, hogy a két ütközet tartama alatt még életben volt; láthatta tehát *Hatvani* csapatainak szálnalmas helyzetben levő foszlányait. *Körösbányán* tartották fogva a *Hatvani*-val való második ütközetig, miről mi csak később győződünk meg ellenkező esetben megmentését megkísértettük volna. *Hatvani Buteánt* tovább hurcolta magával. *Havas Gyógon* — Zsószás — Magyarország és Zárándmegye határán, mint mondják, az abrubányai magyarok felakasztását sürgették. Kívánságuk 23-dikán teljesült. Nyugodtan halt meg. Utolsó szavai: „Nyugodtan halok meg; halálotat az abrubányai magyarok teljes leverésével megboszulva látom.“ . . .³

III.

Hatvani jelentése következnekk itt, de a legnagyobb sajnálatomra nem találtam meg az 1849-ki Közlönyben. — *Munzáth* és *Axente* szintén nem emlékeztek meg *Jánkunak* ezen győzelméről; *Bálint* prefekt is csak néhány sorban említi meg, melyeket ide írok:

„Május 16-ának estélyén *Jánku* egyik levelében felhívott, szedjem össze seregemet és azonnal menjek segítségére, mert *Hatvani* másodsor is *Abrubbányán* van Május 17-én parancsot adtam a tribunóknak, hogy a csapatokkal *Abrubbánya* felé induljanak; én lóháton előre mentem s ugyanaz nap estére *Topánfalvára* érkeztem. Embereim éhesen és meztőláb érkeztek 19-én délután *Abrubbányára*, éppen akkor, midőn *Hatvani Dealu-mare* felé futott s kétségbeesetten harcolt, hogy megmenekedjék a biztos haláltól; így az én csapatom, mint tartalék *Zalathna* felől az országot balján lett elhelyezve.“⁴

IV.

Kövári a *Hatvani* második hadjáratáról ezeket jegyezte fel:

„Nem volt elég. *Hatvani* megtért, május 16-án másodsor is elfoglalta *Abrubbányát*. *Jánku* újra megtámadta őket. Folyvást küzdöttek a hegyekről benyomulni akaró felkeltek ellen; május 18-án tehát másodsor is feladták a várost s most nemcsak a városi fennmaradt polgárság, de egyszersmind *Hatvani* négy ágyuja, a legió s a sereg nagy része is áldozatul esett. Mert a mint a városon inneni hegyek szorosain haladtak volna, a mita hegyekről jövő golyó el nem ejtett, azt kő zuzta agyon.“

¹ Mennyi ellenmondás van ebben a *Maiorescu* jelentésében! Fennebb azt írta, hogy a székelyek a gyermekeket és asszonyokat a szekerekről ledobták, hogy ezen gyermekeket és asszonyokat a románok a menekülőkkel együtt lemészárolták. Itt meg azt írja, hogy a nők és gyermekek majd kivétel nélkül megmenekültek.

² *Hatvani*-nak első ízben volt 1400 embere, másodizben 2800 t. i. *Maiorescu* szerint. 1400+2800=4200. *Maiorescu* szerint a második ütközetben megmenekült száz. Hogy így is számítva, hogyan eshetett el a második ütközetben 2800 emberből, melyből száz megmenekült, 3000 és 4100 emberből a két ütközetben 5000, csak is úgy lehet megérteni, ha az abrubányai és verespataki gyermekeket és nőket 900-ra számítjuk.

³ Csakhogy *Maiorescu* ezt aligha hallotta. Ez is az ő phantasiájának szüleménye.

⁴ Más szóval ez azt teszi, hogy *Bálint prefekt* az ő éhes és meztőlábos csapatával ebben az ütközetben nem szerepelt. Ugyanezt mondhatjuk *Munzáthról* és *Axentéről*, kik azon időben a fehérvári várba mentek 660 ujoncczal.

„Nagy veszteség egy ember botorságáért. Miből az következett, hogy a derék *Drágos* képviselőt, mint Trakta alatti fegyverszünet megszegése egyik lehető okát, kivégeztették.“¹

Másik következtetése lett, hogy a románok, mert most már rendes ágyuk is volt, még elbizakodottabbak lettek s békekötésről hallani sem akartak; nem gondoltak arra, hogy végül is a két nemzetnek, ha veszni nem akar, ki kell egyezkednie.²

E percztől a havasi nép a vandalizmust nem pártoló *Jánku* befolyása alól másodszor is ki bontakozott. A havas közti s alatti magyar helységek ismét fenyegetve lőnek; sőt május 31-én *Moga József*, egykori offenzívái jegyző, most alprefekt vezetése mellett mintegy 7—8 ezeren *Borbánd* és *Portusra* csaptak s csakis a fejevári cernirozó sereg erélyes tüzelése nyomta őket vissza.³

Részletek az 1849-iki piskii csatát megelőző és annak lefolyása körüli időkből.

Oláh landsturm alakulása és viselkedése.

Az 1848-ik év őszén Hátszegvidék Felső-szálláspatak nevű községben, mint rendes lakhelyemen a szülői háznál gazgálkodással foglalkozva, csendben és békében töltve a szüreti idényt, Október hó 11-ik napján, az ottan tartatni szokott országos-vásár alkalmával, az akkora e vidéken állomásozott cs. kir. I-ső román határőr-ezred zászlóaljának 3-ik századparancsnoksága községünkben székelvén, ennek egy „Tokács“ nevű századosa, a midőn községünk piacán legjavában folyt a vásár, a tolongó népség közt megindította a század két dobosát és alármat veretve egy „Strimbu“ nevű őrmester által teli torokkal kiabáltatta a népségnek, hogy minden ember lándzsával, vasvillával vagy előlezesen bárhogy felfegyverkezve azonnal vonuljon be Hátszegre a zászlóalj parancsnokságához, mert a magyarok fellázadása miatt, Landsturmokat fognak ottan szervezni.

A népség természetesen megdöbbenve e váratlan alármirozásra elszéledt. Ekkor a községbeli idősebb birtokosok nevezett századoshoz fordultak fölvilágosítás és utasítás végett, hogy mi lesz ebből és mitevők legyünk. Mire a százados, kivel a legjobb barátságban éltünk azelőtt, csak annyit mondott, hogy sehova se mozduljunk a faluból; mert itten semmi bántódásunk nem lesz, mivel megrendelte a katonai őrség parancsnokának, hogy a birtokos urakat a századnak Hátszegre leendő bevonulása után is minden bántalmazásoktól megóvja. Ehez járult még a békés természetű vidéki népség jóindulata is, mely szintén biztosított, hogy oltalmában megtartand. A volt jobbágyok, lándzsáson mikor tömegesen jöttek haza a hátszegi Landsturm gyakorlatáról, akkor is a legnagyobb alázatossággal és szívélyességgel viseltettek irántunk; el annyira, hogy a mikor halották, hogy idegen Landsturmosok, a magyarurak legyilkolása végett, éjnek idején községünkbe akarnak rohanni, figyelmeztettek mindig erre, és este már parasztruhába öltöztetve bennünket pajtákba rejtettek el. Nem különben a granicsár-tisztek, sőt még a praefectek és tribunak is előzékenyek voltak; de a faluból távozni nem volt tanácsos;

¹ Egy pinezében akadtak rá, kivonszolták és lándzsáikkal darabokra vagdalták. Ezt írta fölöle Maiorescu. K. F.

² A magyar kormányval való békének két tagnagyobb ellensége *Axente* és *Bálint* prefektetek voltak. „Timeo donaos et dona ferentes“, hangoztatta, Axente és helyettese. Bálint. K. F.

³ Ezt a csatát részletesen ismerttettem „A gyulafehérvári várat körülzáró magyar honvédek fényes győzelme a románokon 1849 május 31-én“ című III-ik közleményemben. K. F.

s különben is csak különös kedvezményből katona őrség fe-
dezte mellett tehettük volna azt, a mit igénybe venni egy
jobb fordulat biztos reményében, nem akartunk.

Igy töltöttük 1848-49 minden tekintetében zord telét, csak arról szerezhetve tndomást, a mit a császáriak közül azoktól halhattunk meg, kik a csatában mint tisztek szerepeltek és irántunk jóindulatból valódi hadtani szempontból meritett tapasztalataikat közölték velünk, a miket utóbb honvédeink is mint szentanuk igazoltak.

Ezek előadása szerint a szerencsétlen kimeneteli vizaknai csata után Bem tábornagy megfogyott és teljesen kimerült csekély számú seregével 1849 február 8-án a piskii hidhoz érve, itten a II-ik zászlóalj és összesen csekély számú főből álló honvédséget találva azt rendelte hogy a míg ő fáradt seregével Déván kipihen magát a hidnál elhelyezettek egy száz emberig védjék a hidat; mert ha a hid elveszett—elveszett vele Erdély is.

Losenau ezredes elesése és egyénisége.

A hidvédelmében találtatott csekély számú seregnek nagy előnyt nyújtott az a körülmény is, hogy a Sztrigy folyó Déva felőli partja hosszában fűzfákkal volt sűrűn benöve, E fűzfák közül célzott egy honvéd oly biztosan, hogy Losenau a Swalizer ezredes a tulsó parton lelőtte lováról, a mi nem kis zavart okozott az ellen táborban, mivel ezen ezredes, kit magam is igen jól ismertem, kitűnő katona volt. És az itten, szíve táján, halálosan sebesültet a hátráló osztrák sereg csak is Szászsebesig szállithatván, az ottan meghalt és ott is temettetett el; Diszes emlék-szobra a gyulafehérvári vár piacán ma is kegyelettel őriztetik. A kegyeletet meg is érdemelte, mert egy komoly, szilárd jellemű és mint nőtlen egyedül katonai szolgálatának élő a mellett előzékeny, jó indulatu, s mint előkelő német lovag (Ritter von Losenau) valódi gavallér ember volt, ki a magyarokat tisztelte és becsülte. Egy epizódot kell ide beszönnöm róla. N. Enyed elpusztulása után ugyanis a tövisi országuton egy Swalizer-csapatot vezetve Losenau ezredes egy n.enyedi ismerősével — néhai Török Dániel — egykor tekintélyes ügyvéd nejével találkozott, ennek, több menekültekkel egy szegényes fakó-szekeren Gyula Fehérvár felé utaztában, ki miután elpanaszolta, hogy férjét Enyeden a vész idején legyilkolták, saját házuk leégett és mindenükből kifosztották a várost megrobant Landsturmosok ezért indult ő is valahol menedéket keresni. Losenau ekkor könyezve mondotta, hogy: Istenem mit értünk, hogy mi császári katonák a magyar urakkal ellenségeskedjünk!... És 6 p.p. frtot adott az egykor oly tekintélyes, vagyonos szép — és mostan majdnem felismerhetetlen nyomorult nőnek... Ezt nekem maga Töröknek ki igen jó ismerősöm beszélte el.

Visszatérve a piskiihid védelmére hagyott sereghez, ennek óriási küzdelme után mintegy 10—15 ezer főnyi ellenséggel sikerült egész éjjel át, az ellenségnek a hidon való átrobanását meggátolni. Reggel korán aztán megérkezett Bem — azután Déva felől a már előre futár által Magyarországról átrendelt mintegy 4 ezer ember 12 ágyuval, mely sereg kitűnő edzett régi katonákból állott, köztük voltak a Würtemberg—Vilmos huszárok, Máriássy gyalogság és egy csiki határőr zászlóalj stb.

Horváth Miklós századparancsnok hősi halála a piskii hidnál.

Bem az ágyukat a jelenlegi vasuti állomással szemben lévő domb, országuttra rugó aljában, torkolatukkal a terep hidfelőli része felé előre szegezve földhányások közé rejtette; a huszárságot pedig a begyél aljában egy vonalba állította fel. Ezeknek pedig elhelyezése időt igényelvén — ez okozta azt, hogy Bem tábornok a hidon átrohanó Bianchi cs. kir. gyalogsági zászlóaljának minden-módon feltartóztatását

rendelte el. Erre báró Kemény Farkas ezredes a közelben levő Horváth Miklós Mátyás-huszár századost századával a cs. gyalogság megrohanására vezényelte. Horváthnak hősi halálát néhai báró Jósika Géza — dévai honvédegyleti elnök elődöm — és barátomtól hallottam, ki éppen a Horváth századában mint főhadnagy jelen volt.

Mikor Horváth Miklós századparancsnok, br. Kemény ezredes által e rohamra vezényeltetett, Horváth — mintegy magában — találta lassan mondani, hogy:

„Ez tiszta halál“ . . .

Báró Kemény valahogy észrevéve ezt, vagy talán sejtve, azt felelte, hogy:

„Tán félsz Miklós?“

Mindez azonban pillanat műve volt és Horváth százados a szemére huzva fővegét és összeszorítva köpenyét atakot fuvatott és századával megrohanta a hidat, a honnan egy sortüz dördülve el, Horváth több golyótól találva, lovastól összerogyott és egész százada szétérintetett.

Horváthnak holttestét Déván temették el a nagy zürzavarban sebten valamelyik temetőbe, de sírját meg nem jelölve és e miatt a forradalom után több kutatás dacára feltalálható nem volt . . .

Horváth mint a n.-enyedi collegiumot kitünően végzett — ugyancsak odaváló előkelő, gazdag, nemes szülők-től származott kitünő műveltségű, erőteljes szép külsejű, és mindenkitől kedvelt fiatal ember 1848 előtt néhány évvel a N.-Enyeden állomásozott báró Wernhárdt nevet viselt Chevaux Legers lovas ezredbe állva be katonának, ott is érdemeiért csakhamar főhadnagyi rangot nyert s különben is ezen több nagy áristokratákból álló csinos ezredben mint gavallér közkedveltségben részesült; azonban 1848. tavaszán kezdette bajtársainak mondogatni, hogy: itt jól találok magamat köztetek; de hi a haza! . . .

Horváth századának szétrebbenése után, a piskii hídnál a császáriaknak a hidon való átrohanására Bem retirálót fuvatott és seregének sebes léptekkel kellett retirálni Déva felé. Ekkor a retirálókat rémitő ijedelem fogta el — ez alkalommal történt, hogy a honvédsereget kísérő számos menekültet, összetorlódtott podgyász-szekereiket szabadtér nyitása tekintetéből — a katonák sietségükben az ut melletti árokba döntötték. Többeknek a mi értéke-sebb portékájuk csak volt — a nagy zürzavarban odavesztett: mindenki arra futva a merre tudott s a retiráló honvédség egyrésze a szántóhalmi domb tetőjéig szaladt, a melyet gróf Bethlen Gergely Mátyás-huszár ezredes erélyessége térített vissza ezalatt.

A császáriak ekkor azt hitték, hogy Bem a piskii hidat elvesztette és már csak megfogyott seregének bekerítése van hátra s e célból a B. Wernhárdt Chevaux Legers könnyű lovasságot és a Savoyai dragonyosokat a balszárnyra vezényelték a jeleni piskii vasuti állomással szemben lévő — s most nem rég — e csata díszes emlékoszlopával megjelölt domb teteje felé, hogy a hátráló honvédséget bekerítsék, a gyalogság pedig tömegben nyomult az országúton előre; azonban a mikor az említett dombtető irányába érkeztek — itten a Bem által előre elhelyezett — Magyarországról jött ágyuk kartács kereszttüze fogadta őket és a dombra felvágatott Chevaux Legers lovasságot és Savoyai dragonyosokat a domb tulsó aljában — attól eltakarva felállított Würtemberg- és Vilmos-huszárok szembe kapták s a Máriaassy gyalogosok meg a csiki székely-határőr zászlóalj előrohanása a mellett oly zavarba hozták a császári serget, hogy az e váratlan meglepő támadásra megbomolva visszartartóztatlanul futásnak eredt visszafelé; ekkor szaladtak haza — hadsergüket elhagyva a mi hátszegvidéki — és azok közt a felső-szálláspataki 3-ik századhoz tartozott grancsáraink is.

A mikor pedig a csata folyt, a piskii hídtól jól hallatottak hozzánk az ágyuzások a Retyezát havas aljában, a

hol fekvő falunkban a Landsturmok még mind elszigetelve tartottak minket magyarokat és csak azon vettük észre magunkat, hogy a községünkbeli grancsárók majd mind haza szaladtak s egyik tizedes egy uratlan Chevaux Legers szép katona lovat is egészen fölszerelve hozott magával.

Grancsáraink aztán leplezetlenül elbeszélték, hogy a Puchner hadseregét Piskinél a magyarok annyira szét-szorták és megfélemlítették, hogy ők a vidéki grancsárók is mind erdőségeken menekülhettek csak is haza.

A csata lefolyásáról részletesebb felvilágosításokat adni nem tudtak, mivel az általános zürzavar és rémültség nem sok időt engedett nekik a tájékozásokra, csak annyit tudtak mondani, hogy azok a magyarok nem is emberek, hanem ördögök — szembe mennek az ágyukkal és a golyó-záporral is, s ahol nem is gondolná az ember ott teremnek — renga föld alattuk, ha rohanni kezdenek, mintha abból nőnének ki stb. Pedig nekünk azt mondták tisztjeink, hogy a Bem serege csak valami rongyos magyarországi czigányokból áll, kiknek valamire való fegyvereik sincsenek.

A Landsturm kudarcza Déván.

Ugyanez időtájban 1849. február havában jöttek haza a vidéki Landsturmosok is dévai kudarcuk után tribunkaikkal együtt, kik közül többen beszélték, hogy minő veszedelem érte őket, ugyanis: a jámbor hátszegvidéki Landsturm a piskii csata előtti napokban azt hitte, hogy a Bem Vizaknáról retiráló serege tönkre van téve és Déván egy árva magyar katona sincsen; ez okon azon célból, hogy Déva városát a retiráló magyar sereg maradványa elől elzárják s egy kicsit zsákmányoljanak is, elhatározták megrohanni a védtelen várost. Ugy is történt.

Egy késő éjjelen, a mikor már mindenki egész nyugodtan aludt, a Román templom felőli erdőségek — és szőlők-ből villamos záporoként rohanta meg a Landsturm Déva városát, ablakokon lövöldözve be és gyujtogatva mindenfelé. Az első ház, a melybe berohantak egy Adám szakács neven ismert ártatlan román emberé volt, hol a beszállásolva talált honvédek közül néhányat leltek és magát a házi gazdát is félholtra verték; azután ellepve, mint a raj, az utcákat a piaczig értek. Megjegyzendő, hogy éppen ezen éjjelen érkezett volt Magyarországról Dévára a Bem segítségére négyezer kitünő edzett, régi volt császári katona a legjobb felszereléssel, köztük a Würtemberg- s Vilmos-huszárok, a fehér szijjas Máriaassy vitéz gyalogság és egyik kitünő csiki székely volt határőr-zászlóalj több ágyukkal; maga báró Kemény Farkas ezredes is éppen a piacon volt egy házba beszállásolva, a ki álmából e szokatlan zajra és tűzvilágra felébredve azonnal alármot trombitáltatott-doboltatott és a piacon felállitva volt ágyuk közül egyet elültetett. Erre már a lenyugodt fáradt legénység fegyverre kelve és minden utcából előrohanva sortűzeléseivel pár perc alatt megtisztította a piacot a Landsturm népségtől; azután a huszárság vette üldözőbe — úgy, hogy a ki abból menzkülhetett eszeveszetten rohant vissza szőlőknek és erdőségeknek. Szerencséjük, hogy sötét éj volt; mert különben egy sem menekült volna. Egész éjjel hajtóvadászatot tartott rájuk a felbőszült honvédség — sőt még reggel is nyomozták őket. A mikor megvirradt a piac a Landsturmosok holttesteivel volt boritva, — még a hatalmas zászlótartójuk elterült nagy hullája is ott feküdt a zászlójával együtt nem különben az utcák is lépten-nyomon holttesteket lehetett látni, mintegy 4—500 halottjuk maradt hátra, ma is a város végén látható nagy földhalom fedi őket.

Ezen esemény utáni napon kezdődött javában a piskii nagy csata 1849. február 8-án, a hova Déváról a magyarországi sereg is kivonult

Én 1848 ban, a mint fennebb irtam, Hátszeg vidéken a Landsturmok által elszigetelve lévén — csak 1849. elején juthattam a honvédsereghez, melyben utóbb

a Görgei táborába beosztva a 136-dik gyalog-zászlóaljban mint hadnagy szolgáltam a világosi fegyverletételig, a hol — és augusztus havában az aradi görög-szertartásu templomban, nyolczvan lefegyverzett honvédtiszt bajtársal együtt elzárva — és férgekkel megtelve jelen voltam. Még gróf Teleki Sándor ezredes is e templomban volt elzárva velünk, míg a várba nem vitték fel. Teleki a kéziböröndére mutatva egyszer azt mondta, hogy ezt a böröndöt, már kiviszem a templomból, mert annyira kezd mozogni, hogy még elmászik valamerre . . .

Ily körülmények közt, fenti siralmas állapotok miatt, a vizaknai és piskii csatákban én részt nem vehetvén — lefolyásukról való értesüléseimet illetőleg be kell érnem velem, amit a jelen volt szavavehető bizalmas jó ismerőseim — mint szemtanuktól hallottam, például:

A 48. előtti időkből a báró Wernhárdt- utóbb Ferdinand Max nevet viselt Chevaux Legers lovas ezredből egy igen meghitt jó barátom volt, ki szintén részt vett a piskii csatában mint cs. kir főhadnagy. Ezzel én az 10-es években találkoztam Pesten — ekkor már mint Uhlanus századossal — és a nagy tényező Ottiner cs. kir. tábornok szárny-segédével — ez is mint szemtanu, a piskii csatának, Bem által, fentiek szerint — ugyszólván egy csapással történt genialis eldöntését beszélte el bizalmasan nekem; hozzáadva még a maga szereplését, illetőleg azon epizódot, hogy mikor ők fölvtattak az említett dombtetőre, gondolva, hogy övék már a világ, oly meglepő volt, a dombtól előre nem láthatott Würtemberg-és Vilmos huszárok szemberohanása, hogy alig birták lovaikat hirtelen megfordítani, hogy visszaszaladhassanak; mikor egy Würtemberg-huszárdőzbe vette őt és kardjával oly erővel szabdalta a sisakját, hogy az szikrákat hányt s az volt csak a szerencséje, hogy az ő lova jobb volt mint az üldöző huszáré, ki egész közelébe nem férhetett, hanem a végén mégis a farába beszurom kardjával, mire aztán tovább szaladni engedte őt. Elmondta azt is, Horst Gyula mint akkoron fiatal cs. kir. Bianchi ezredbeli hadnagy és zászlóalj-szédtiszt — ki nekem is jó barátom volt — a későbbi időkben pedig tábornoki osztrák-honvédelminiszteri és bárói rangra emelkedett — szintén a piskii csatában egy granatgolyó-szilánktól megsebesült . . .

Bánffy János honvédezredes.

Egyébiránt a piskii csata eldöntését, fentieknek megfelelőleg hallottam előadni báró Bánffy János honvédezredestől is, ki mint anyám tesvére báró Bánffy Györgyné gyámja igen jó ösmerősöm volt még 48 előtt jóval, mikor a cs. kir székely-huszárdőz határőr ezredben szolgált, ahol mint kitűnő erélyes, hidegvérű, férfias, megnyerő külsejű és lekötelező barátságos modoru katona főhadnagyságig lépve elő 1848-ban a honvédséghez jött át, a hol kitűnő szakképzettségéért csakhamar ezredessé lett; Bem tábornoknak különös nagy kegyében állott — miért is a piskii csatában tanusított érdemeiért a tákornoktól 400 darab aranyat — és egy fehér kalapot kapott jutalmul — illetve emlékül. Kinek azonban utóbb szerencsétlen vége lett, ugyanis: a sok csatákban, melyekben mindig vitézül megállta a helyét, megkímélte a golyók-zápora és a fegyverletétel után az 50-es években egy alkalommal, étkezés közben, egy csibecest torkán akadva ölt meg.

Küldetésem Bemhez. — Gyulafehérvár ostroma.

Bem tábornokot én mint már honvédtiszt és futár a gyulafehérvári-vár ostromlása alkalmával láttam személyesen 1849 tavaszán, a mikor a Lansturm-világ elhárítói én is a Hátszeg vidékén alakított 136 ik zászlóaljban, már mint hadnagy szolgáltam, ez alkalommal Dallos Elek és Péchy őrnagyok mint főparancsnokok ottan, engemet hivatalos levéllel Bem tábornokhoz küldöttek mint futárt; mivel az

a hír terjedt volt el, hogy Puchner cs. kir. tábornok Oláhországból a vulkáni havasokon át akar Hátszeg vidékére betörni.

Épen ekkor ostromolták a gyulafehérvári várat honvédeink és én mint futár a Portus és Fehérvár közti magyar táboron keresztül haladva láttam épen egy vasárnapon az ostrom kezdetekor, hogy alig egy órai bombázás után az egész várat egy fekete füst felhő lepte el és aköz borzasztó lángok csapkogtak mindenfelé, míg a vár oldaláról mint villámok ugy tüntek elő az ágyuk szapora tüzelései.

Végül áthaladva a nyüzsgő táboron, Borbándon a rom. kath. lelkész lakásán találtam a tábornokot, csinos félfedelű kocsija ötös fogatával épen a ház lépcsője előtt állott.

Én bejelentve magam a segédtisztnél — alig telt néhány perc és az előszobába vezettettem, ahol Bem tábornok felűnő csinos öltözékben; szürke tábornoki aranycsinos atillában, nagy érdemrenddel mellén, fehér pantallonban és lakkcipőkben állott — rövidre nyírott galamboszaja — és szakállával; s élénk apró kék szemével a hogy megpillantott — beszédes jó kedélyben lévén — azt kérdezte: „Nun was gibst Neues?“

Erre én előadtam rossz németiséggel, de az öreg ur még rosszabbul beszélt nálamnál és így megértettük egymást, hogy Hátszeg vidékén a Puchner betörésétől félnek és nekünk a vulkáni szorosnál és oláhhatárszélénél csak egy honvéd-századunk van s ágyuk nincsenek.

Erre az öreg ur kedélyesen azt felelte; „Es wäre ein dummer Feind der beim Vulkan kommen möchte. Wegen Hátszegerthal? Das heist für Siebenbürgen nichts. Kommt bei Bistritz, schauen sie ich gehe just hin, dort ist Gefahr, den der Feind will die Hauptstadt Klausenburg haben; dann kommt bei Hermannstadt und Kronstadt dort brauche ich die Kanonen; aber vulkan bekommt keine, dort ist genug eine Compagnie, sagen sie diesen Majoren.“

És a követhetés meg is mutatta, hogy igaza volt az öregnek, mert a Vulkanban még egy század honvéd is felesleges maradt.

Kenderessy Mihály.

Halálozások.

Honvédegyleteket, munkástársainkat és lapunk báráit kérjük: sziveskedjenek a halálozásokról egy-egy rövid tudósítást írni sa gyászjelentést az erekiye-muzeum-számára esetről-esetre beküldeni.

Csik ménasági Adorján Imre 1848—49-ik honvéd, nyugalmazott főgimnáziumi tanár, a csiksomlyói római katolikus iskolák pénzalapjának pénztárosa, márczius 6-án hetvenegyéves korában Csiksomlyón meghalt.

Bárdossy Endre 1848—49-ki honvéd, okleveles tanító és volt takarékpénztári könyvelő hatvanhatéves korában Tolnán meghalt.

Bölcs házai Belházy Lajos 1848—49-ki honvéd márcziás 8-án hetvenhatéves korában Esztergomban hirtelen meghalt. A jó erőben levő öreg ur a mint birtokáról a fővárosba indult bátyját meglátogatni Utjában azonban csak Esztergomig jutott. Mikor omnibuszon a vasuti állomásig ment, szívszélhűdés érte, úgy, hogy még ott a kocsiban meghalt.

Bényei Zaáry József 1848—49-ki nemzetőr-főhadnagy. ügyvéd a zirci apátság előszállási uradalmának jogi tanácsosa, a földvári takarékpénztár igazgatója, volt megyebizottsági tag, márczius 7-én hatvankilenczéves korában Dunaföldváron elhunyt

Blana Szilárd 1848—49-ki honvédtüzérkapitány márczius 25-én hetvenegyéves korában Budapesten meghalt.

Herold Zsuzsánna Mester Edéné nagyenyedi menekültő-halála.

Romániából Kalarásról (a Duna Borcsa nevű ága mellett Szilisztriával szemben) vettem ma oláh nyelvű gyászjelentést, a melyben nagyenyedi Herold Zsuzsánna öz. Mester Edéné gyógyszerésznének márczius 2-án történt elhunytáról értesítettek a hátramaradott hálás gyermekek. Mester Lajos kalarási gyógyszerész és Mester Róza, özvegy Haginé és Orbán Sámuel mint veje. A boldogult 77 évet élt s ebből Kalaráson 40, özvegyiségben 15 évet.

Egyike volt azon szerencsétlen anyáknak, ki az Axente Severu által rendezett enyedi vérfürdőből két kis gyermekével Laura és Kálmánnal csudálatosképpen megszabadult volt, de a gyermekek kezei és lábai annyira elfagytak volt, hogy még nagykorukban is meglátszott rajtuk. A vérfürdőből megmenekülve édes atyjuk a táborból sietett Enyedre és előbb Szegedre, onnan Péterváradra vitte családját, kit mint gyógyszerész a várfeladásáig szolgált. Péterváradról Losoncra, onnan Bukarestbe s 1857-ben Kalarásra vezette őket a gondviselés.

Bukarestben ösmerkedtem volt meg a derék magyar családdal, a hova 1854-ben vándorolt volt ki s a hol Mester Ede a Steege gyógyszertárában mint provisor kapott alkalmazást. Ennél a magyar családnál gyűlt össze minden hónapban kétszer az akkori bukaresti magyar értelmiség s ott beszélgettük meg, hogy mit kellene tenni a bukaresti magyarság közművelődése érdekében. Ott született meg a bukaresti ev. ref. iskola könyvtárának eszméje s abból a kis könyvtárból fejlődött ki a ma 40 éves bukaresti magyar kaszinó. A boldogult öz. Mester Edéné Herold Zsuzsánna buzdította, lelkesítette az ő kedves családi körében a férfiakat s nőket a magyar könyvtár alapítására.

Ma már éppen azon két gyermekével nyugszik a kalarási protestáns temetőben, a kiket ő mentett volt meg az enyedi vérfürdőből. Ezek Laura és Kálmán voltak. Laura 1863-ban ment volt férjhez m.-vásárhelyi Orbán Sámuel, Kalaráson ma is élő derék gépészhez, de neje már elhalt.

Kálmán 1870-ben vette volt át a kalarási gyógyszerértárt apjától, Brassóból nősült, de félévi boldog házasság után difteritisben váratlanul elhalt.

Özvegy Blaskó Berta ma is köztisztviselőként él itt Brassóban. Az egykor virágzó Mester családból apa, anya, két gyermek már elpihentek.

A család fenntartója ma Mester Lajos kalarási gyógyszerész, ki magyar nőt vett nőül, s Isten 7 gyermekkel áldotta meg ott az atya által szerzett örökségben s szívben lélekben derék magyar ember.

A hálás emlékezet koszoruját küldöm Kalarásra e derék magyar nő koporsójára.

Legyen álma csendes az idegen hantok alatt.

Legyen emléke áldott!

Brassó, 1897. márcz 6.

Koós Ferencz.

Kozmáli Kozmovszky József földbirtokos, Nyitrávármegye bizottsági tagja, márczius 28-án 82 éves korában meghalt. Az elhunyt a szabadságharcban ujonczozási biztos volt.

Kis- és nagy-kászonyi és kézdi-polyáni Pólányni István 1848—1849-diki honvéd-hadbíró őrnagy, ügyvéd; volt megyei törvényszéki ülnök, Ungmegye törvényhatósági bizottságának és Ungvár város képviselőtestületének tagja márczius 11-én hetvenkilenczéves korában Ugvárott meghalt.

Remes József 48-as honvédtüzér 67 éves korában Szegeden meghalt. Temetése márcz. hó 28-dikán volt nagy részvét mellett.

Schaller János 48-as honvédtiszt, nyug. m.

kir. honvédfőhadbiztos meghalt Szent-Endrén márcz. hóban. Az elhunyt tizenhatéves korában állt be honvédek s a szabadságharc alatt csakhamar tisztí rangra emelkedett. A m. kir. honvédség tölállítása alkalmával itt folytatta katonai pályáját, később a honvédelmi miniszteriumba került, majd pedig mint hadbiztossági főnököt az első honvédkerületi parancsnoksághoz nevezték ki. A király többször kitüntette, lovagja volt a Ferencz József-rendnek és tulajdonosa a hadi éremnek és a Signum Laudisnak.

Kilyéni Székely Gergely 1848—49-diki honvédhuzár-főhadnagy, a volt Sepszi-szék utolsó királybirája, volt országgyűlési képviselő és a Rikán-belőli ev. ref. kommunitás főgondnoka, hetvenhatéves korában, márczius 5-én Kilyén háromszékmegyei községben meghalt. Az elhunytban Székely György dr., az ilyefalvi választókerület országgyűlési képviselője, édes atyját gyászolja.

Szirmay Mihály 89 éves géplakatos, a szabadságharc vitéz katonája, ki több csatában vett részt s érdemrend helyett sebet kapott emlékül, meghalt Mező-Kászonyban. Az öreg szabadságharcos utolsó lehelletéig kitartott a függetlenségi elvek mellett. Halála után felnyitották a látláját s abban egy halom féltve őrzött Kosuth bankót találtak. Ez volt az ő legdrágább vagyona és hagyatéka is.

Gr. Teleki Domokos elhalt. Gyászjelentése így szól:

Római sz. birodalmi széki gróf Teleki József a maga és nővére gr. Teleki Polixéna, özvegy nagykászonyi báró Bornemisza Andrásné, továbbá özvegy gr. Teleki Györgyné született malomvizi Kendeffy Ilka, mint sógorné és gyermekei: gr. Teleki Árpád, gr. Teleki Blanka f. Fay Viktorné és gr. Teleki Leonie, valamint a közelebbi és távolabbi számos rokonság nevében megtört szível tudatja forrón szeretett atya: Római szentbirodalmi széki id. gr. Teleki Domokosnak a széki gróf Teleki nemzetség seniorának folyó hó 21-én reggeli 10 órakor, életének 74-ik, özvegyiségének 34-ik évében végegyen-gülés következtében történt elhunytát.

Szükebb családjá és nemzetsége körébe kifejtett buzgó tevékenysége mellett a haza szabadsága nemzeti jóllét előmozdítása s az emberiség boldogítása bevittette nemes keblét a harcmezőn úgy, mint békében, társadalmi téren, egyház-, vármegye és országgyűlés termeiben. Drága halottunk hűlt tetemei, f. hó 23-án d. u. 2 órakor szállíttatnak Várhegyről Sárpatkra és rövid halotti szertartás után helyzetetnek a családi sirboltba örök nyugalomra. Béke lengjen sirhalmán! Várhegy, 1897. márczius 21.

Dunaszentgyörgyi Tolnay Károly márczius 24-én nyolczvannégyes korában Zala-Szent-Mihályon meghalt. Az elhunyt az 1848-iki országgyűlésen Zala vármegye követe, a Deák miniszterium alatt pedig királyi táblai bíró volt; később öt ülészakon keresztül képviselte a keszthelyi kerületet.

Antalfi Imre 48-as honvéd febr. 9-én Leteszen meghalt 74 éves korában.

Bernátsky Mátyás 1848—49-ki ezredállatorvos és nyugalmazott uradalmi állatorvos január 16-án nyolczvannégyéves korában Hódmező-Vásárhelyen meghalt.

Bernolák Nándor ügyvéd, 48-as honvéd főhadnagy január 4-én Rimaszombatban meghalt.

Cserey Ignác 48-as honvédezredes 94 éves korában meghalt. Cserey 1830-ban ő felsége keresztelőjén, mint magyar gárdista vett részt; a szabadságharcban ezredesi rangot viselt. Később külföldön bujdosott egy ideig, azután ismét hazajött s néhány évvel ezelőtt elvállalta a honvéd menház parancsnoki állását, a

melyet agg kora daczára is friss egészségnek örvendő Cserey egészen 1896. tavaszáig viselt. Ekkor Egerbe ment egyik leányához s ott érte a halál F. é. jan. 6-án temették el nagy részvét mellett.

Nagy mezői Csikós István nyug. altábornagy, a ki részt vett az 48—49-iki és 1859-iki hadjáratban s a királyi vitézségeért több ízben kitüntette, Bécsben 75 éves korában meghalt.

Fekete József böcsi ev. ref. tanító jan. hónapban meghalt 70 éves korában Miskolczon. A boldogult a szabadságharcot, mint a 11-ik veressapkás zászlóalj vitéz harczosa küzdötte végig. A harc lezajlása után Fekete József is bujdosott, míg aztán a böcsi ev. ref. egyház egyik tanítójává meg nem választotta. Itt szolgálta a népnevelés ügyét 45 éven át. Fekete Gyula böcsi ev. ref. lelkész édes atyját vesztette el az elhunytban.

Hosszu Pál 48-as honvéd 72 éves korában Szepetkén meghalt.

Karsa György 48-as honvédtiszt, Kassa város volt főjegyzőjejan. 5-én, hetvennégy éves korában meghalt.

Pomp Péter 1848—49-iki honvéd, a menedékház lakója, Budapesten, a szent István-kórházban meghalt koporsóját egy tiszt vezetésével tizenkét bajtársa kísérte örök nyugalomra febr. havában.

Ruttkáry János, a Csekonics uradalom tisztartója, Kossuth Lajos rokona, nyolczvanhárom éves korában meghalt Temesváron.

Sacher Gusztáv, a zerge-utczai főreáliskola tanára januárban 71 éves korában meghalt. gácsországi születésű volt s a szabadságharc idejében került Magyarországra Bécsből. Itt a lengyel légióba állott be s végig küzdötte a szabadságharcot. A világosi gyásnap után Szabolcsban faluról-falura bujdosva, tanítással kereste kenyerét. Majd feljött Budára s a tanári pályára lépett. Tanári működését 1863-ban a belvárosi reáliskolánál kezdte meg, honnan 1871-ben a VIII. kerületi reáliskolához helyeztetett át. Egyike volt a legbuzgóbb és legkiválóbb tanároknak Halálát özvegye, 5 gyermeke s két unokája siratja.

L. Tóth József volt 48-as honvéd, ki számos csatában vett részt s főleg a rácok elleni harcban tüntette ki magát, Poroszlón meghalt. A fegyverletétel után mint menekült juhászkodott s most febr. havában szegénységben halt meg, bár valamikor jobb napokat is látott.

Csernátóni Vajda Károly 48-as honvéd, kereskedő Szinér-Váralján az ottani takarékpénztár igazgatósági tagja jan. 8-án 71 éves korában elhunyt. Az elhunytat jan. 10-én temették el nagy részvét mellett.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Damjanich özvegye a losonczyiakhoz.** A losonczyiak márcz. 15-én megemlékeztek a szabadságharc egyik legvitézebb s vértanu-halált halt tábornokának, Damjanich Jánosnak özvegyéről, a kit táviratban üdvözöltek. A nagy hőshöz méltó özvegy a közetkező levéllel válaszolt Losoncz város hazafias közönségéhez:

Lelkes honfiak! Minden hazafiúnak legnemesebb erénye a kegyelet; ez bemutatja minden évben Losoncz városa. Táplálja ez érzést a hazaszeretettől átszellemült losonczyi polgárság századokon keresztül, mint szellemi emléksobrát a dicső multnak. Hálás megbotott érzéssel köszönöm szívem mélyéből a megemlékezést, bensőséggel üdvözölöm viszont az igen tisztelt polgárságot. Isten áldása legyen Losoncz fölött! Honleányi melegérzéssel küldöm üdvözetemet. Budapest, 1897 márczius 17-én. Damjanich János özvegye s. k.

— **Arad kegyelete.** Arad városának történetében nevezetes nap febr. 8-ika is, mert 1849-ben e napon szabadították föl a várost a rácok uralma alól Asztalos Sándor, Bocskó Dániel, s velük együtt a hős honvédek. A küzdelemben sokan estek el a mieink közül is, s ezek emlékének áldoz minden esztendőben a hazafiai kegyelet. Feb. 8-án is gyászistenisztelet volt az aradi minoriták templomában. A gyászmisén megjelent a városi tisztviselő kar, Salacz Gyula polgármester s a megyei tisztviselői kar, Szathmári Gyula alispán vezetése alatt. Ott volt azonkívül a honvédegyesület zászlóval, élén Simai István elnökkel. A gyászszerartást, mely alatt a kóruson a teljes egyházi ének és zenekar működött közre. Csák Czirjék dr. a rendtartományi főnöke végezte fényes segédlettel.

— **Petőfi ereklyék elhelyezése.** A Petőfi-társaság titkári hivatalában hever Petőfi Sándornak sok kézírata, költeményei első kiadásának több példánya és egy csomó Petőfi-fordítás. Gazdag gyűjtemény van továbbá Petőfi fényképeiből, a költeményéhez irt zeneművekből, meg van a nagy költőnek az a kedves karosszéke is, a melyben Orlai Petrich Soma lefestte. A Petőfi társaság a drága ereklyéket rendezni szeretné és lehetővé akarja tenni, hogy a közönség is gyönyörködjék bennök. Ennél fogva megkérte a fővárost, hogy a városligeti műcsarnokban, a hol a fővárosi muzeum tárgyait helyezik el, engedjen át egy termet a Petőfi-ereklyék számára. Kreith Béla gróf a Kosuth ereklyéket is a régi műcsarnokba akarja elhelyezni. Valószínű, hogy a főváros készséggel ad helyet a becses ereklyéknek.

— **Düledező honvédszobor.** Jászberényben 20 évvel ezelőtt szobrot emelt a jászszági honvédegyesület a város közepén az 1849-iki tavaszi győzelmek megörökítésére. A szobor most, mint értesülünk, dülöfélben van, tatarozást igényel. Az öreg honvédek nagyrészt az örök nyugalomba költöztek, Jászberény ifjusága a néhány még életben levő 48-as honvéddel mozgalmat indított az emlékoszlop megmentése végett. A budapesti honvédegyesület kebelében e czélra gyűjtés folyik s a mai napon 10 forintot küldtek e czélra. Ohajtandó volna, ha maga Jászberény városa menne elől jó példát, mert a hazafias kegyelet talán még sem szalmaláng, mint a magyar lelkesedés.

— **Selmeczi pipák a honvéd-menedékházban.** Ujabbban — a mi igen örvendetes — a közönség többször megemlékezett apró ajándékokkal a honvéd-menedékház lakóiról. A minap nagy láda érkezett a honvéd menedékházba Selmeczbányáról. A ládában száz darab selmeczi cserépipa s ugyanannyi csomó dohány volt, a melyeket Takáts Mihály selmeczbányai polgár küldött az öregeknek. — Az ajándékból Szentimrey Kálmán mindenik honvédnek adott egy-egy pipát meg egy csomó dohányt.

Szerkesztői üzenetek.

Z. L. Nagy-Tétény. Örvendünk, hogy a „Három világrészben“ című napló ott is tetszik. Írója, Biró Ede még 1871. nyarán meghalt, de bővebb életrajzát, emigránskori arcképével együtt majd a munka végén fogjuk közölni.

Gergey K. Székesfehérvárt. Igyekezünk kiadni a cikket a tárgy fontossága és közérdekű voltánál fogva is. Táblabíró urral szemben egy más kötelességünk is van, a mit egykori 27. zászlóaljbeli bajtársa Kalmár Antalnak halálos ágyán ígértünk meg. Ezt is lerójuk.

R. Antos I. Abony. Most megy az 5—6 s ezután lehetőleg minden tíz naphan jönni fog 2—2 számig rendbe jövünk. Mint látni méltóztatik, ismét más nyomdába kellett költöznünk. Szerencsénk az, hogy lapunk nem foglalkozik napi eseményekkel, s így tárgyai, ha késnek is, ideje korán megjelennek. Igaz, fájó részvétünket ez uton is kifejezzük. A veszteség a kiváló honleány eltűnével, nemcsak méltóságos ezredes uré és családjáé, a nemzeté is. Több kézíratról jövőre.